

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського
Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему:

**«Правові засади та інституційні механізми запобігання
та протидії корупції»**

Виконала студентка 6 курсу, групи МП-62
спеціальності 081 Право
Литвиненко Ірина Володимирівна

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
старший викладач
Балацька Ольга Романівна

Рецензент
доктор юридичних наук, професор
Попелюшко Василь Олександрович

Роботу допущено до захисту
на засіданні кафедри цивільно-правових дисциплін
(Протокол № ____ від «__» _____ 2020 р.)
Завідувач кафедри _____ Тетяна БЛАЩУК

Острог – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ, КОЛО ОСІБ, НА ЯКІ ВОНИ ПОШИРЮЮТЬСЯ.....	9
1.1. Сутність, види, форми та причини прояву корупції.....	9
1.2. Основні методи та заходи запобігання та протидії корупції.....	25
1.3. Сфери суспільних відносин та суб'єктний склад осіб, на які поширюються заходи антикорупційної політики.....	34
<i>Висновки до Розділу 1</i>	<i>45</i>
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	47
2.1. Нормативно-правове оформлення організаційних заходів запобігання та протидії корупції в Україні.....	47
2.2. Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади.....	53
2.3. Роль (участь) громадянського суспільства в заходах щодо запобігання та протидії корупції.....	62
<i>Висновки до Розділу 2</i>	<i>73</i>
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ.....	75
3.1. Сучасні проблеми розвитку антикорупційної політики в Україні	75
3.2. Міжнародні стандарти, зарубіжна практика запобігання і протидії корупції та напрями їх адаптації в Україні.....	82
3.3. Способи вдосконалення механізмів запобігання та протидії корупції в Україні.....	90

<i>Висновки до Розділу 3</i>	<i>95</i>
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі становлення України як демократичної правової держави формування дієвої антикорупційної політики є одним із пріоритетних завдань. Адже стрімке поширення корупції в Україні спричиняє руйнівні наслідки. Ними є, в тому числі значні масштаби розкрадання державних коштів, зростання рівня безробіття та бідності, втрата довіри з боку населення до органів державної влади.

Рівень корупції, який наразі панує у всій системі державного врядування є одним з основних факторів, що створює реальну загрозу національній безпеці, негативно впливає на всі сфери суспільного життя: політичну, економічну, управлінську, соціальну та правову, громадську свідомість та діяльність владних структур на міжнародному просторі.

Відповідно до міжнародних стандартів з протидії корупції демократичною може бути визнано виключно правову державу, а правовою – виключно антикорупційну державу. Для того щоб Україна стала дійсно антикорупційною державою, варто удосконалити вітчизняну антикорупційну систему. У зв'язку з цим, питання запровадження та втілення правових засад та інституційних механізмів протидії корупції в Україні є надзвичайно актуальним.

Вирішити проблему корупції – реально, свідченням цього є позитивний досвід зарубіжних держав щодо впровадження та реалізації ефективних заходів антикорупційного спрямування. Задля вироблення чіткої антикорупційної стратегії необхідно залучитись підтримкою громадськості та детально проаналізувати причини та умови, які сприяють корупційним ризикам, розробити практичні заходи у боротьбі з проявами корупції.

В цьому напрямку актуальним буде здійснити дослідження основних методів та засобів антикорупційного спрямування та напрямки удосконалення механізмів запобігання та протидії корупції. Адже, наразі ці

питання потребують надійної наукової основи та комплексного теоретико-методичного осмислення.

Ступінь наукової розробленості теми. Останніми роками в Україні у сфері протидії корупції зроблено досить багато: прийнято спеціальний антикорупційний закон та ряд інших законодавчих актів антикорупційного спрямування, схвалено Концепцію боротьби з корупцією та спеціальну антикорупційну програму, запроваджено систематичне проведення організаційних заходів з питань протидії корупції тощо. Однак, здійснювані заходи ще не призвели до відчутних позитивних результатів у протидії корупції.

Проблеми корупції досліджували такі вчені як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, О. С. Бадалова, Л. М. Білинська, О. Ю. Бусола, Л. П. Брич, В. М. Гаращук, В. І. Возний, О. В. Денисова, Ю. В. Дмитрієв, С. А. Задорожний, А. Калініна, М. І. Карпенко, І. В. Корулі, О. Б. Констенко, В. В. Коваленко, В. О. Криволапчук, О. Є. Луценко, В. Ю. Марченко, О. М. Михайленко, Е. С. Молдова, Є. В. Невмержицький, А. М. Новак, К. М. Опак, В. В. Побережний, Г. В. Прокопович, О. Я. Прохоренко, Б. В. Романюк, Н. М. Савчин, Р. І. Сеніна, С. М. Серьогін, В. Сташис, В. М. Трепак, С. Б. Яковенко, С. В. Якімова та інші.

Однак, незважаючи на досить велику кількість досліджень факторів і чинників, що сприяють корупції, бракує розробок адміністративно-правових засад протидії корупції в Україні. Отже, слід зазначити відносну розробленість окремих питань проблеми корупції у сфері державної влади і суспільства, антикорупційної політики в сучасній Україні. Питання про правові засоби протидії корупції отримало неповне, а часом викривлене відображення в літературі, що вимагає його подальшого вивчення.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення концептуально-теоретичних правових засад протидії корупції, яке включає аналіз цілісної системи наукових поглядів на корупцію та антикорупційну

діяльність і огляд практичного застосування пропозицій правового характеру, спрямованих на удосконалення механізму боротьби з корупцією.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі основні завдання:

з'ясувати причини виникнення корупції та фактори, які сприяють її існуванню і поширенню в Україні;

проаналізувати нормативно-правову базу у сфері правового регулювання запобігання та протидії корупції;

проаналізувати практику протидії корупційним проявам, а також механізми боротьби з корупцією;

визначити напрями удосконалення адміністративно-правового механізму протидії корупції в Україні;

дослідити вітчизняне антикорупційне законодавство.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері запобігання та протидії корупції.

Предмет дослідження складають правові засади та інституційні механізми запобігання та протидії корупції.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Діалектичний метод використовувався під час аналізу поняття корупції, причин та умов поширення цього явища. Структурно-логічний та порівняльно-правовий методи, метод класифікації і групування дозволили дослідити питання і дати характеристику стану нормативного забезпечення протидії корупції, класифікації способів боротьби з корупцією. Методи аналізу та синтезу, системний метод дозволили проаналізувати практику протидії корупційним проявам в інших країнах та скоригувати напрями удосконалення механізму протидії корупції в Україні.

Джерела дослідження. В процесі написання роботи була вивчена вітчизняна і зарубіжна юридична, соціально-політична, науково-публіцистична література, присвячена дослідженню проблеми корупції і заходам протидії її шкідливого впливу на процес функціонування державної

влади і суспільства сучасної України. Крім того, проаналізовані положення нормативних актів, спрямованих на боротьбу з цим негативним явищем.

Нормативно-правовою основою дослідження є Конституція України, Кримінальний кодекс України, закони України «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» та інші нормативно-правові акти України, а також міжнародно-правові акти і угоди, а саме: Конвенція ООН проти корупції, Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. Додатково також використані рекомендації міжнародних організацій у боротьбі з корупцією.

Наукова новизна дослідження визначається, перш за все, тим, що робота являє собою спробу системного дослідження правових засобів протидії корупції в сучасній Україні, в рамках антикорупційної політики. В процесі написання кваліфікаційної роботи були проаналізовані причини та наслідки корупції в Україні, види та форми її прояву, досліджено напрямки діяльності сучасних антикорупційних органів та участь представників громадянського суспільства у реалізації антикорупційної політики, оцінено зарубіжний досвід у сфері протидії корупції та визначено шляхи вдосконалення механізму запобігання та протидії корупції. Досягнення роботи в подальшому можуть стати основою для формування нової дієвої антикорупційної стратегії України. Визначені в роботі висновки та рекомендації можуть бути корисними для впровадження на законодавчому рівні новітніх та більш досконалих підходів щодо функціонування системи управління корупційними ризиками. Така система надасть змогу своєчасно попереджати та мінімізувати факти прояву корупції на публічній службі.

Практичне значення роботи. Отримані висновки і пропозиції можуть бути використані в удосконаленні наукових досліджень не тільки по даній проблемі, але і в питаннях державного управління взагалі. Система юридичних категорій і понять використана з урахуванням специфіки

проведеного дослідження. Одночасно узагальнені деякі практичні дані, проаналізовані наукові погляди окремих вітчизняних і зарубіжних дослідників на тему корупції. Положення дослідження можуть застосовуватися в навчальних цілях при викладанні кримінального та адміністративного права, кримінології, політології, соціології, філософії.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ «Механізми запобігання та протидії корупції, коло осіб на які вони поширюються», що складається із 3-х підрозділів, присвячено визначенню поняття корупції, методів та заходів протидії їй, аналізу корупційних факторів та ризиків, дослідженню видів, форм прояву корупції, сфер суспільних відносин та суб'єктного складу осіб щодо яких здійснюються заходи антикорупційного спрямування.

Другий розділ «Шляхи реалізації антикорупційної політики», що складається із 3-х підрозділів, характеризує нормативно-правову основу антикорупційних заходів та інституційну систему антикорупційних органів. В цьому розділі проаналізована діяльність інститутів громадянського суспільства та їх мобілізація щодо запобігання корупції.

Третій розділ «Проблеми та перспективи організаційно-правового забезпечення протидії та запобігання корупції в Україні» поділяється на три підрозділи і розкриває сучасні проблеми, які стають на заваді проведенню результативної антикорупційної діяльності в Україні. В цьому розділі визначено міжнародні стандарти запобігання та боротьби з корупцією, досліджено позитивні тенденції антикорупційної політики іноземних держав, сформульовано шляхи удосконалення антикорупційної стратегії України.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить – 112 сторінок, з них основного тексту – 87 сторінок, список використаних джерел має 85 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

1.1. Сутність, види, форми та причини прояву корупції

В реаліях сьогодення корупція постає як негативне соціальне явище, джерело економічних, політичних і соціальних ризиків для української державності. Насамперед, руйнівна дія корупції проявляється в падінні престижу й авторитету влади на всіх рівнях, знищенні моральних основ суспільства, зрощуванні корумпованої частини публічних службовців з тіньовими кримінальними колами¹. Усе це в цілому негативно впливає на правосвідомість громадян, ефективність системи національної безпеки, державного управління, функціонування економіки країни.

Корупційні дії у певних випадках ставлять під загрозу реалізацію прав, свобод та законних інтересів громадян, дестабілізують суспільний лад у державі, систему правопорядку. Стає очевидним, що станом на теперішній час корупція визначає долю влади, економічних процесів, держави та суспільства.

В умовах стрімких суспільно-політичних перетворень дієва реалізація державної антикорупційної політики набуває першочергового значення, оскільки боротьба з корупцією активно впливає на суспільне життя і значною мірою формує певний вектор подальшого розвитку держави².

Для дослідження проблем корупції необхідно визначити сутність цього явища та його обов'язкові складові елементи. Адже від правильного розуміння сутності корупції залежить формування стратегії і тактики антикорупційної діяльності, постановка її цілей, визначення сил і засобів протидії.

¹ Побережний В. В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. № 2. С. 1.

² Новак А. М. Феномен корупції в системі публічного управління: сучасний зміст та методологічні засади дослідження. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. вип. 1(19). С. 8–9.

Вагомий вплив історичної та національної специфіки зумовлює різне розуміння корупції як явища та її трактування в законах і нормативних актах.

Термін «корупція» походить від латинського «corruptio», що тлумачиться як «підкуп, продажність громадських та політичних діячів, посадових осіб». Варто зауважити, що перша згадка про корупцію в системі державної служби знайшла своє відображення в найдавнішій з відомих на сьогодні пам'яток державності – архівах Стародавнього Вавилону (датується другою половиною XXIV століття до нашої ери). В епоху шумерів та семітів цар Лагашу (стародавнього міста-держави в Шумері на території сучасного Іраку) Урукагіна реформував державне управління з метою припинення зловживань своїх чиновників і суддів, а також зменшення вимагання незаконних винагород у служителів храмів з боку царської адміністрації, зменшення і впорядкування плати за обряди³.

У римському праві визначення «corruptio» трактувалося як ушкоджувати, ламати, руйнувати, підкуповувати та означало протиправні дії у судовій практиці, зокрема, перешкоджання нормальному ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства⁴.

Незважаючи на тривалість існування корупції як явища та надзвичайну її популярність у сучасних умовах, сформулювати універсальне визначення цього поняття непросто. У вітчизняній юридичній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «корупція»⁵. Причиною цього є те, що корупція є багатоаспектним явищем, проявляється в різних формах у різних сферах суспільних відносин.

³ Возний А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]* : матеріали IV Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 10. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/pravova-prosvita/osnovi-antikorupciynogo-zakonodavstva-ukrayini/naukovi-statti-ta-tezi-z-antikorupciynoyi-tematiki/materiali-iv-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferenciyi.pdf>.

⁴ Сташис В. Проблеми боротьби з організованою злочинністю і корупцією в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2001. Вип. 2. С. 165.

⁵ Трепак В. М. Особливості дефініції поняття «Корупція». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 183.

Великий тлумачний словник сучасної української мови надає кілька визначень поняття корупція. Перше з визначень, корупція – це використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення. Інше тлумачення, корупція – це підкупність, продажність урядовців і громадських діячів⁶.

Ю. А. Комісарчук та В. І. Франчук зазначають, що найбільш поширеним визначенням корупції є використання державної влади в корисних цілях. На їхню думку корупція – це використання службового становища посадовими особами для надання за винагороду різного роду матеріальних благ, пільг, послуг або інших переваг⁷.

У свою чергу авторський колектив дослідників – В. О. Криволапчук, М. Т. Бондарчук, С. М. Злерко, О. В. Шаповалов, Л. Г. Коваль – розглядають корупцію, як розгалужену систему злочинних відносин, яка вражає не тільки державні структури, кредитно-фінансову зовнішньоекономічну систему, підприємницьку діяльність, а й усі ланки влади, ставить під загрозу конституційні права і свободи громадян, їхню безпеку та національні інтереси держави. Науковці вважають, що протидія корупції у правоохоронній системі є одним з найголовніших аспектів боротьби із цим явищем⁸.

Натомість Є. В. Невмержицький сформулював визначення корупції як політичного процесу та визначає її як соціально-політичне явище. На думку вченого, зміст «корупції» зумовлений політичними, економічними і психологічними чинниками, системою негативних поглядів, переконань, установок і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних, громадських та приватних організацій, політичних партій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або

⁶ Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. С. 275.

⁷ Комісарчук Ю. А., Франчук В. І. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження. Львів, 2011. С. 7.

⁸ Соціально-психологічні аспекти виявлення і попередження корупції та інших правопорушень серед працівників міліції: монографія / за заг. ред. В. О. Криволапчук. Вінниця : ВНТУ, 2009. С. 25.

корпоративних інтересів шляхом підкупу, зловживання владою, хабарництва, надання пільг та переваг у супереч суспільним відносинам⁹.

Заслуговує на увагу також визначення корупції, сформульоване О.В.Терещуком, відповідно до якого корупція включає у себе протизаконні діяння посадових осіб, спрямовані на особисте збагачення, а також, як стійкий зв'язок представників владно-управлінських структур зі злочинним середовищем і сприяння йому у проведенні протиправної діяльності за рахунок використання наданих їм державою повноважень¹⁰. Слід вказати, що автор звертає увагу на те, що найбільшу небезпеку для держави становить корупція у другому аспекті, оскільки поширюється стійка тенденція криміналізації владно-управлінської сфери.

Цікавою видається точка зору дослідниці С. Роуз-Аккерман. Корупція, на її погляд, пов'язана як з надмірним державним втручанням в економіку, так і з неспроможністю державного апарату до ефективного управління. У зв'язку з цим корупція може бути цілком функціональна, так як виступає противагою надмірної бюрократизації; засобом прискорення в процесах прийняття управлінських рішень та сприяє ефективному господарюванню¹¹.

Проаналізувавши наведені визначення терміна «корупція», необхідно зазначити, що у юридичній літературі наявне надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння суті корупції. Проте недоліком значної кількості визначень корупції в тому, що як суб'єкт корупційних дій розглядається лише особа, наділена державною владою – посадова особа. Не враховується значення іншої сторони, яка часто добровільно для конкретної (заздалегідь продуманої) вигоди пропонує хабар, розуміючи, що подібні дії та їх результат незаконні, мають особливо негативні наслідки.

На законодавчому рівні визначення поняття «корупція» наведене в Законі України «Про запобігання корупції», який прийнятий від 14 жовтня

⁹ Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький; Акад. прокуратури України. Київ: КНТ, 2008. С. 128.

¹⁰ Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення. Одеса, 2000. С. 14.

¹¹ Роуз-Еккерман Сьюзен. Корупція та урядування. Причини, наслідки та зміни / пер. з англійської С. Кокізюк, Р. Ткачук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 79.

2014 року. Відповідно до положень цього Закону поняття корупція тлумачиться, як використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей¹².

На нашу думку, доцільним є визначення у Законі двох суб'єктів корупційних діянь, це та особа, яка надає неправомірну вигоду (обіцяє) та друга особа, яка отримує вигоду (приймає обіцянку). Окрім цього, слід звернути увагу на той аспект, що Закон розрізняє корупцію як явище та корупційне правопорушення – як її прояв.

З метою повного та всебічного аналізу поняття «корупція» варто також ознайомитись з певними визначеннями цього явища в міжнародно-правових актах.

У резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», поширеній на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинності (Гавана, 1990), **корупцію** визначено як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що виявляється у протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності»¹³.

Згідно з Цивільною конвенцією про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року **корупція** тлумачиться як «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, давання або отримання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, що порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, яка отримує хабара, неправомірну

¹² Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

¹³ Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізації та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією: Резолюція ООН від 07 верес. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_785#Text.

вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи»¹⁴. Вказана Конвенція 1999 року ширше трактує корупцію та визначає, що нею охоплюється не лише діяльність влади, а й приватного сектору.

На наш погляд корупція – це цілий процес, в якому обов’язково наявні дві сторони. Корупція з одного боку полягає у наданні чи обіцянці надати однією особою певні блага матеріального чи нематеріального характеру іншій особі, яка шляхом незаконного використання свого службового становища чи владних повноважень має вчинити певні дії на користь і в інтересах надавача благ. З іншого боку, корупція визначається як зловживання особою, яка наділена певними владними функціями, своїми повноваженнями та впливом задля отримання неправомірної матеріальної чи нематеріальної користі для себе чи пов’язаних третіх осіб. При цьому обидві сторони передбачають одержання вигоди і діють з конкретно визначеною метою, усвідомлюючи протиправність своїх діянь і переслідуючи винятково корисливі мотиви.

Необхідно також вказати, що корупції, як явищу притаманні характерні особливості. Саме наявність специфічних, ідентифікуючих ознак якісно відрізняють корупцію від інших правових категорій. Насамперед це історична мінливість. Ця ознака корупційних діянь, виявляється у тому, що у різних соціально-політичних та економічних формаціях існує так звана «своя» особлива корупція¹⁵.

Наступною ознакою є відносна масовість, вона вказує на те, що корупційна злочинність проявляється не в окремих корупційних злочинах, а у множині діянь, чисельність яких постійно змінюється¹⁶. Розглядаючи корупцію як масове явище, виявляють тенденції поширення випадків корупції, прогнозують її майбутній стан, а отже, завдяки цьому можна планувати адекватні заходи протидії.

¹⁴ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: ратифікована Законом України від 16 берез. 2005 р. № 2476-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text.

¹⁵ Карпенко М. І., Пашковський В. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 55.

¹⁶ Так само.

Стійкість (сталість) як ознака корупції полягає в тому, що не можна очікувати різкої зміни структури чи стану корупційної злочинності через відносно незначні проміжки часу. Беззаперечним фактом є те, що чим триваліший період масштабної корупції, тим більш проблемною буде протидія корупційній злочинності й усунення її наслідків.

Варто ще враховувати системно-структурний характер корупції, який проявляється в тому, що їй притаманні властивості системи. Прикладом цього є виникнення корупційних структур, до складу яких входять групи державних службовців, що забезпечують відповідні рішення; комерційні та фінансові суб'єкти, що реалізують одержувані вигоди, пільги, доходи; силове прикриття зі сторони представників правоохоронних органів. Діяльність корупційних структур переважно проявляється у формуванні взаємозалежностей й взаємозв'язків між чиновниками по вертикалі управління та по горизонталі управління, на різних рівнях, між різними владними інститутами та структурними підрозділами¹⁷.

На системно-структурний характер процесу корупції вказують ще й стійкі взаємозалежності: по-перше, корупційної злочинності та інших соціальних явищ (безробіття, соціальної несправедливості, економічної, політичної, духовної кризи тощо); по-друге, корупційної злочинності з іншими видами злочинності й насамперед, організованою злочинністю, економічною злочинністю, політичною злочинністю¹⁸.

Таким чином, сутність корупції полягає в тому, що вона спотворює суспільні відносини, деформуючи справедливий уклад в суспільстві, наносить значну матеріальну та репутаційну шкоду державно-владним органам та зумовлює їх неефективність.

Окресливши загальні ознаки корупції, її негативні риси, історичні та сучасні тенденції її розвитку, вважаємо за доцільне дослідити види корупції. Варто зауважити, що в науковій літературі досить широко і різнобічно

¹⁷ Карпенко М. І., Пашковський В. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 57.

¹⁸ Якімова С.В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Науковий вісник ЛДУВС*, 2010. № 3. С. 295.

представлені різні варіації класифікації цього явища. Це пов'язано в першу чергу з важкістю вибору універсальних критеріїв класифікації і різноманітням форм прояву корупції.

Найбільш поширеною і функціональною є класифікація за рівнем організації та розповсюдження корупційних відносин. Вчені А. О. Мухатаєв та В. М. Гаращук виокремлюють чотири основні види (рівні) корупції¹⁹:

1.) «Високорівнева» (або «елітарна», «можновладна») корупція характерна для вищих ешелонів влади (вищі органи влади, центральні органи виконавчої влади, центральні апарати правоохоронних органів та судової гілки влади). Очевидно, що першочергово на цьому рівні розробляються корупційні схеми, створюються корупційні мережі.

«Високорівнева корупція» уражає митну сферу, бюджетну сферу (враховуючи міжнародну валютну допомогу, гуманітарну допомогу), приватизацію державного майна, паливно-енергетичний сектор. Корупція такого виду негативно впливає на здійснення контролю за тіньовою економікою та нелегальним бізнесом, зумовлює несправедливий, нецільовий та протизаконний розподіл державної власності, землі та природних багатств України.

«Високорівнева корупція» становить найбільшу небезпеку для держави та суспільства, оскільки представники вищих органів державної влади є розпорядниками бюджетних коштів, державного майна.

2.) Корупція в середніх ешелонах влади (обласного рівня). Майже схожа з «можновладною корупцією». Однак, у зв'язку з меншим рівнем повноважень відрізняється меншими можливостями службовцями обласного рівня використовувати державну власність у своїх особистих цілях. Тут менші фінансові потоки, менша кількість великих об'єктів державної власності, обмежені й владні повноваження чиновництва. Проте, враховуючи численну кількість чиновників в апаратах структурних підрозділів органів

¹⁹ Гаращук В. М., Мухатаєв А. О. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія. Харків : Право, 2010. С. 75–77.

державної влади, шкода від корупційних діянь, здійснених на цьому рівні навряд чи менша.

3.) Корупція «низова» (дрібного чиновництва), охоплює клас державних службовців, які безпосередньо проводять роботу з підготовки управлінських рішень, висновків, готують або видають відповідні дозволи, інші документи, здійснюють контрольні дії, розслідування справ, безпосередньо притягають до правової відповідальності (рівень районів, міст, районів у містах). Безпосереднім об'єктом корупції у даному випадку є задоволення «поточних» потреб громадянина владно-політичного характеру (отримання довідки, фінансової допомоги, отримання дозвільних документів, здійснення реєстраційного обліку тощо)²⁰.

Сферами широкого поширення дрібної корупції є: митна сфера (дрібні порушення правил митного режиму, дрібна контрабанда, тощо); контрольно-наглядова діяльність; правоохоронна діяльність; сфера дрібного підприємництва; дозвільно-ліцензійна система; житлово-комунальне та побутове обслуговування населення; система охорони здоров'я; сфера освіти та дошкільного виховання. Додатково небезпека даного виду корупції полягає й у тому, що саме завдяки корупційним діям дрібного чиновництва у громадян формується негативне сприйняття діяльності органів державної влади та державного апарату службовців.

4.) Корупція «від злиднів». Ймовірно один з безпечних видів корупції. Поодинокі корупційні дії здійснюються дрібним чиновництвом не на постійній основі, а у випадках коли вже склалося «зовсім скрутне матеріальне становище». Відносна безпечність даного виду корупції полягає у тому, що корупційні дії вчиняються посадовими особами, які люблять свою державу, поважають свій народ і мають достатньо високий моральний рівень. Корупційні дії є нетиповими для таких осіб і вчиняються лише за вкрай несприятливих для них особистих обставин. В рамках аналізу корупції «від

²⁰ Запобігання та виявлення корупції. URL: <http://kpu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/zapobigannya-ta-viyavlennya-korupsiyi.pdf>.

зливнів» можна припустити, що низьким матеріальним забезпеченням службовців цього рівня держава сама провокує людей на неправомірні дії. Разом з цим небезпека цього рівня корупції проявляється у тому, що з часом особа може звикнути до додаткових матеріальних надходжень і почати самостійно за своєю ініціативою утворювати корупційні схеми та плани²¹.

Корупцію можна ще поділити на види, беручи за основу такі критерії як:

1) сфери діяльності;

В рамках цього аспекту розрізняють: політичну, економічну, або ділову (бізнес-еліта держави), побутова (традиції віддячити за роботу низовому службовцю, лікарю та ін.).

Політична корупція має дві основні форми вияву – електоральна і партійна. Електоральна корупція є особливим різновидом політичної корупції, яка виявляється і виражається як у масовому підкупі виборців, так і підкупі осіб, які обираються на виборні державні або муніципальні посади. Партійна корупція безпосередньо пов'язана з електоральною, оскільки стосується, як правило, придбання місця в партійному списку по виборах до законодавчих органів різного рівня²².

2) гілки влади;

Виділяють корупцію чиновництва у сфері: законодавчої влади; виконавчої влади; судової влади. До цього ж варто віднести й корупцію з боку посадових осіб правоохоронних та контрольно-наглядових органів;

3) ініціативність корупційних відносин.

Виокремлюють: вимагання неправомірної вигоди самим чиновником; підкуп державних службовців за ініціативою суб'єктів, що пропонують матеріальні чи нематеріальні блага; традиціоналізм у корупційних відносинах.

²¹ Яковенко С. Б. Сутність корупції та її класифікація. *Серія: Державне управління*. 2017. № 1. С. 112.

²² Возний В. І. Антикоруційна політика в Україні: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. С. 38. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/14165/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.

4) регулярність корупційних дій.

Використовуючи такий критерій можна визначити епізодичну корупцію; систематичну корупцію (найбільш поширена в Україні) та глобальну – корупція, яка є невід’ємним елементом владних відносин²³.

В межах аналізу питання класифікації корупції як явища необхідно виокремити ще критерій характеру неправомірної вигоди. Корупція може бути майнова (коли її предметом є майно, право на майно інші дії майнового характеру) і немайнова (коли її предмет – це немайнові пільги, переваги, вигоди нематеріального чи негрошового характеру).

При цьому окрім наведених критеріїв корупційні діяння можуть класифікуватись за рівнем негативного впливу корупції на соціальний та економічний розвиток держави та суспільства в цілому, за впливом на формування міжнародного статусу держави та інші.

Корупцію породжує велика кількість дозвільних процедур, заборон, відсутність механізму і правових підстав захисту інтересів громадян, залучених до діяльності органів державної влади. Ще одним важливим напрямком антикорупційних досліджень є вивчення та аналіз основних форм прояву корупції. Наразі існує чимало форм реалізації корупційних діянь. Найбільш поширеними формами корупції вважаються:

1.) Хабарництво розглядається як сплата грошових коштів у фіксованому розмірі, певного відсотка від контракту або будь - якої іншої послуги, за виконання якої сплачуються кошти. Хабарі використовуються або вимагаються для того, щоб пришвидшити або обминути певні бюрократичні процедури, або щоб уникнути визначеного «тягаря» (наприклад, сплати податків, сплати за порушення правил дорожнього руху тощо). Хабарництво існує двох видів: активне та пасивне. Активне хабарництво – це коли особа сама пропонує дати хабар, для отримання певного блага, прискорення процесів тощо. Пасивним хабарництвом

²³ Гарашук В. М., Мухатаєв А. О. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія. Харків : Право, 2010. С. 81.

вважається, коли особу просять про хабар, якщо вона хоче отримати послуги належної якості або пришвидшити їх отримання²⁴.

2.) Шахрайство виражається у діях з використанням наданих службових повноважень, які націлені на обман або введення в оману приватної або юридичної особи з метою особистої вигоди або вигоди третьої сторони.

3.) Розкрадання висвітлюється як неналежне використання будь-якого майна, що належить державі, компанії або установі, в яких держава має майнову частку, здійснене особою з використанням посадового становища, керуючись корисливими мотивами та маючи на меті одержання особистої вигоди чи діючи в інтересах третьої особи.

4.) Розтрата, за умов такої ситуації посадовець використовує ресурси державної установи систематично для того, щоб убезпечити та розширити власні приватні бізнес-інтереси. Наприклад: процеси неправомірної приватизації, коли державна власність переходить у приватні руки за ціною, яка нижча за ринкову.

5.) Здійснення безпосередньо або через посередників чи підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи службових повноважень, а також пов'язаних з ними можливостей. Дана форма корупції реалізується шляхом порушення обмежень щодо заняття підприємницькою діяльністю та вимог щодо сумісництва.

6.) Вимагання – примушування приватної або юридичної особи сплатити гроші або надати інші цінності в обмін на певні дії або бездіяльність.

7.) Невжиття своєчасних заходів щодо запобігання та протидії корупції, приховування корупційних проявів окремих службових осіб.

8.) Наразі найрозповсюднішою сучасною формою корупції вважається – непотизм («кумівство»), що охоплює сприяння посадовою

²⁴ Які є форми і види корупції? URL: <https://buhgalter.com.ua/news/zapobigannya-ta-protydiya-koruptsii/yaki-ye-formi-ta-vidi-koruptsiyi/>.

особою наближеним до неї особам, друзям, родичам щодо отримання привілеїв у сфері працевлаштування, пільг, послуг, нематеріальних активів.

9.) Використання інформації, одержаної під час виконання службових обов'язків, у корисливих чи інших особистих цілях, необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації громадянину, або несвоєчасне її надання на запит, або надання недостовірної чи неповної службової інформації.

10.) Зловживання, проявляється у формі зловживання впливом, владою або посадовим становищем, перевищення влади або посадових повноважень, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб. Наслідком використання такої форми корупції у практичній діяльності державних службовців є неправомірне втручання з певною незаконною метою в діяльність державних органів, підприємств, установ, організацій²⁵.

На нашу думку, однією з найнебезпечніших форм корупції є саме лобізм. Лобізм полягає в наданні необґрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень, які є необхідними для забезпечення інтересів окремих бізнес-груп. Однак такі прийняті рішення часто суперечать інтересам держави, суспільства, чинному законодавству.

Керуючись визначеними на законодавчому рівні формами корупції, слід проаналізувати способи прояву корупції, які закріплені на міжнародній правовій арені.

Так, впливова міжнародна громадська організація Independent Commission Against Corruption (ICAC) до основних форм корупції відносить:

- вимагання та шантаж за законне і незаконне надання благ і послуг;
- фінансування приватних підприємств і організацій за рахунок державного або місцевого бюджету;

²⁵ Дмитрієв Ю. В. Корупційні ризики у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Вісник «Право знати все про податки і збори». 2015. № 14. С. 35–36.

- надання зацікавленим групам осіб права або можливостей укласти вигідні контракти;
- сприяння в оформленні невикладних для держави контрактів з іноземними фірмами;
- надання секретної службової інформації зацікавленим особам;
- підкуп виборців;
- приватизація з незаконною передачею державної власності в приватні руки;
- протекціонізм, що виявляється в посадових просуваннях осіб за ознаками спорідненості, приятельських відносин або особистої відданості;
- зрощення органів державної влади зі злочинними структурами;
- лобіювання інтересів тіньової економіки у відповідь на політичну підтримку або висування на посади у владних структурах²⁶.

Слід вказати, що корупційні діяння можуть бути вчинені також в інших формах, у тому числі в таких, що потребують додаткового визначення законодавством.

Ефективність боротьби з корупцією в значній мірі залежить від того, наскільки різнопланово, комплексно і послідовно аналізується ця проблема. Дієва протидія цьому явищу сьогодні просто необхідна. Тому в процесі дослідження варто з'ясувати причини виникнення та поширення корупції.

Формування нової політичної й економічної системи, розвиток ринкових відносин обумовили проблеми безробіття й зайнятості, деформацію моральних цінностей і орієнтирів, посилення правового нігілізму у період переходу до демократичного суспільства. Ці суспільні проблеми вимагають пошуку нових механізмів попередження та протидії корупції, заснованих насамперед на глибокому розумінні суті цієї загрози, а також на координації зусиль держави, правоохоронних органів та населення.

Доцільно виділити причини поширення корупції за певними категоріями:

²⁶ Independent Commission Against Corruption (ICAC). URL: <http://www.icac.nsw.gov.au/about-theicac/overview>.

1) Політичні проблеми, зумовлені замкнутістю системи управління, відчуженістю населення від влади, уповільненим розвитком системи українського публічного врядування, відсутністю належного виховання патріотичних почуттів, моральних якостей, поверховістю при проведенні антикорупційної політики. Найпершою політичною причиною є неефективність інститутів влади. Передумовою цього є надзвичайно великий бюрократичний апарат й очевидно, що чим більш складна й громізка система управління, тим легше в ній знаходить місце корупція.

2) Економічні ризики, які полягають у відсутності прозорих економічних процесів (ліцензування, приватизація), неспроможності держави забезпечити державним службовцям гідну зарплат, що штовхає їх до порушень, які призводять до масової низової корупції.

3) Прогалини у правовій сфері, які виявляються у неповному визначенні суб'єктів корупційних діянь, відсутності цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеності відповідальності за корупційні правопорушення, формальному декларуванні доходів посадових осіб, нецілеспрямованій діяльності правоохоронних органів щодо виконання правових вимог при виявленні корупційних діянь, викритті винних. Різні види корупції породжуються незавершеністю законів, двозначністю норм, прогалинами, численними відсильними нормами. Як наслідок, створюються умови для появи нечітких, незрозумілих інструкцій, які створюють додаткові умови для процвітання корупції.

4) Організаційні фактори, які проявляються у відсутності чіткої регламентації діяльності посадових осіб, у можливості працевлаштування в державних структурах осіб з бізнесових чи кримінальних угруповань. Також до зазначених факторів слід віднести відсутність реальних механізмів дієвого контролю за прийняттям державно-управлінських і адміністративних рішень.

5) Соціально-психологічні чинники, які обумовлені лояльним ставленням суспільства до фактів корупції, низьким рівнем громадської правосвідомості, корисливою спрямованістю державних службовців. Спад

соціально-економічного добробуту громадян, як наслідок – розчарування, недовіра до влади сприяють віддаленню від неї суспільства, її ізоляції²⁷.

В розрізі аналізу причин корупції, необхідно вказати також, що Світовий банк виділяє три основні джерела корупції:

1. викривлене, спотворене політичне середовище, яке створює чиновникам умови для зловживань та маніпуляцій законодавством у своїх цілях;
2. слабка юридична система, яка не забезпечує невідворотності покарання за корупційні діяння;
3. неефективне державне управління і низький рівень оплати праці в державному секторі.

На думку вченого О. Кальмана, існує один чинник, який і зумовлює прояви всіх інших чинників. Це відсутність жорсткого соціально-правового контролю за діяльністю посадових осіб та їх відповідальністю в умовах демократизації суспільного життя і переходу до ринкових відносин²⁸.

Станом на теперішній час поширення в Україні неприпустимих сепаратистських ідей та проведення на території нашої держави антитерористичної операції, «Кримська криза», зубожіння населення та розширення структури заможного владного класу лише посилюють деструктивний вплив корупції та є забезпечувальними умовами для її процвітання в державі. За оцінками міжнародних та вітчизняних експертів Україна має надзвичайно високий рівень корупції і це загрожує національній безпеці та конституційному ладу держави. Питання корупції є одним з найважливіших для нашої держави і потребує негайного вирішення.

Вивчення сутності, різних форм і видів прояву корупції дозволяє отримати найбільш повне уявлення про цей феномен, способи його існування, роль і ступінь поширення в суспільних процесах, а також всебічно

²⁷ Білинська Л. В. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(1). С. 140.

²⁸ Кальман О. Г. Місце і значення соціально-правового контролю в системі заходів протидії корупції в Україні. *Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару. Харків : НЮА ім. Ярослава Мудрого, 2003. С. 149.

досліджувати механізми протидії йому. Класифікація зазначених форм і видів корупції створює теоретичну основу для застосування профілактичних заходів вже на ранніх стадіях корупційної поведінки. Такі заходи спрямовані на зміну характеру взаємовідносин між інститутами громадянського суспільства та державою, громадянами та представниками державної влади з метою припинення свавілля з боку державних органів і посадових осіб, підвищення значущості тих ціннісних орієнтирів, які сприяють схвальному відношенню населення до антикорупційної політики.

Варто зауважити також, що там, де ігноруються принципи верховенства права, законності, справедливості, гуманізму, де не реалізуються положення соціального закону співвідношення інтересів та потреб, як правило, з'являються причини та умови, які безпосередньо не тільки сприяють, а навіть підштовхують до корупційної ймовірності.

1.2. Основні методи та заходи запобігання та протидії корупції

Відсутність дієвих важелів боротьби з корупцією, поширення корупціогенних ризиків майже на всі сфери суспільного життя, лояльне ставлення частини громадян до вказаного явища призвели до того, що корупційна діяльність на всіх рівнях влади обмежує проведення реформ, визначених керівництвом держави як пріоритет розвитку.

Ведучим фактором Революції Гідності, яка відбулась в Україні в 2013–2014 роках, було повстання проти тотальної корупції у верхівках влади, яка, власне, й перекреслювала усі надії українського народу на вступ до Європейського Союзу. Адже як відомо – «корумпована держава» є протилежністю розвиненій європейській країні²⁹. Проте, й після перемоги революції, шість роки по тому, теперішній рівень корупції в Україні більшістю експертів визнається як критичний.

²⁹ Соловійов В. Корупція в державному управлінні як феномен глобалізованого світу. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 4. С. 30.

Занепокоєність зростанням корупції в нашій державі викликала навіть безпосереднє звернення єпископа Римо-Католицької Церкви Станіслава Широкоградюка з відкритим листом до V Президента України П. Порошенка, в якому зазначається, «що вибірково-показова боротьба з корупцією чи вибіркова люстрація нікого не переконують. Тому зростає загальне розчарування і невдоволення. Бо промовляють факти: корупція процвітає, вона вражає навіть військо; торгують усім, навіть людським життям і Батьківщиною»³⁰. На сьогоднішній день за даними авторитетної міжнародної організації Transparency International відповідно до Індексу сприйняття корупції-2019 Україна повернулася на рівень 2017 року і тепер посідає 126 місце зі 180 країн. При цьому наша держава у світовому рейтингу корупції отримала лише 30 балів зі 100 можливих, що обумовило наше сусідство з такими далеко не демократичними країнами як Киргизстан, Азербайджан та Джибуті³¹.

Проте необхідно зазначити, що на шляху до реалізації протидії корупції в Україні вже зроблено чимало кроків: прийнято нове антикорупційне законодавство; ведеться постійний діалог Української держави зі світовою спільнотою щодо вироблення ефективних механізмів протидії та подолання корупції; здійснюються наукові дослідження з питань запобігання корупції та боротьби з нею; формується публіцистика антикорупційного характеру³². Незважаючи на це, корупція продовжує залишатися однією із вагомих проблем українського суспільства.

Досвід боротьби з корупцією – як вітчизняний, так і міжнародний свідчить, що ліквідувати корупцію повністю як соціально неприйнятний елемент в рамках теперішніх обставин практично неможливо. Однак можливим є зменшення рівня та локалізація корупції в суспільстві,

³⁰ Вибірково-показова боротьба з корупцією нікого не переконує, – єпископ РКЦ Петру Порошенку. Інтернет-сайт релігійно-інформаційної служби України RISU. URL: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/60216.

³¹ Індекс Корупції CPI-2019. Офіційний інтернет-сайт організації Transparency International Ukraine. 23.01.2020. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryinyattya-koruptsiyi-2019/>.

³² Молдова Е. С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mesmia.pdf>.

обмеження її негативного впливу на соціально-економічні, політичні процеси.

Наразі невідомі методи з педагогіки та менеджменту, які б стовідсотково гарантували, що людина стане ідеальним службовцем. Хоча є держави, які активно розвиваються з вельми низьким рівнем корупції. Більше того, відомі яскраві приклади, коли заходи, направлені на зниження корупції, призвели до значних успіхів: Сінгапур, Гонконг, Португалія, Швеція. Це однозначно, говорить на користь того, що методи боротьби з корупцією все ж таки існують.

На наш погляд дієва антикорупційна політика має базуватися на поєднанні таких методів протидії корупції як:

1) **Метод суспільного усвідомлення**, зміст якого полягає у:

загальному аналізі процесів поширення проявів корупції, виробленні способів ліквідації умов та причин, які сприяють розвитку даного явища, та вдосконаленні антикорупційної стратегії;

безперешкодному доступі до інформації і незалежних засобів масової інформації (ЗМІ);

вихованні у громадян, підприємців відповідальності перед державою та суспільством;

громадянській просвіті антикорупційного спрямування.

2) **Метод попередження** сутність якого реалізується шляхом:

забезпечення прозорості при прийнятті рішень на законодавчому та правозастосовному рівнях, в процесі приватизації об'єктів державної власності;

удосконалення правового поля з питань боротьби з корупцією відповідно до міжнародних стандартів;

активного залучення інститутів громадянського суспільства до діяльності щодо запобігання корупції;

мінімізації втручання держави в справи ринку, бізнесу та суспільства, вирішення існуючих економічних проблем виключно ринковими методами;

забезпечення контролю у сфері відомчої кадрової політики органів державної влади;

проведення громадської експертизи нормативно-правових та державно-управлінських актів;

прийняття кодексів етики для чиновників, підприємців;

зниження адміністративних бар'єрів.

3) Метод невідворотного покарання, котрий передбачає:

підвищення професіоналізму та ефективності розкриття корупційних злочинів силовими структурами;

створення системи ефективної протидії корупції, що тягне неминучу відповідальність осіб, винних у вчиненні протиправних корупційних діянь, з настанням негативних соціальних та службових наслідків для правопорушників;

формування сильної і незалежної системи правосуддя.

В рамках реалізації дійсно дієвої антикорупційної політики правоохоронним органам слід більше уваги приділяти своєчасному реагуванню на повідомлення громадян, засобів масової інформації, аналізувати результати соціологічних досліджень про корупційні діяння та інші протиправні дії посадових осіб, неухильно стежити за поширеністю корупції в окремих відомствах.

Характеризуючи методи реформування системи державної служби, серед напрямів необхідно виділити такі стратегічні позиції: практичне втілення в життя положень антикорупційного законодавства, забезпечення функціональної кадрової політики; посилення впливу громадянського суспільства на вироблення управлінських рішень.

Відкритість влади, прозорість та зрозумілість для населення державних рішень, безперервний розвиток громадянського суспільства – найважливіші важелі подолання корупції.

Методи та заходи протидії корупції в обов'язковому порядку мають ґрунтуватися на принципах верховенства права; законності; комплексності;

об'єктивності; практичної спрямованості та радикальності заходів; економічної доцільності; оптимальності та ефективності³³. Відтак, основна мета державної політики у сфері протидії корупції полягає у виявленні та подоланні її соціальних передумов і наслідків, викритті корупційних діянь, обов'язковій відповідальності винних у їх вчиненні.

Не менш важливим є те, що в процесі реалізації методів та заходів антикорупційного спрямування не повинні обмежуватися законні права й свободи людини та громадянина. На нашу думку, ефективність протидії корупції може бути забезпечена тільки узгодженими діями державних органів, громадських організацій та громадян. В свою чергу державна система боротьби з корупцією має передбачати здійснення державної політики, спрямованої на усунення та нейтралізацію чинників, які сприяють розвитку корупційних дій.

Правова база боротьби з корупцією має враховувати зміни соціально-економічної та політичної ситуації в державі, а головна увага в протидії корупції повинна надаватися запобіжним заходам, заснованим на аналізі та прогнозуванні тенденцій поширення корупційних діянь.

У контексті розробки механізмів протидії корупції вагоме значення має впровадження заходів антикорупційного спрямування.

Цікавою видається в даному питанні позиція О. Сінчук, яка окремо виділяє і заходи запобігання корупції, і заходи протидії цьому явищу. Дослідницею визначається, що **сфера запобігання корупції** – це система регулятивних правовідносин, які спрямовані на попередження корупційних проявів у державі шляхом удосконалення правових норм, правових механізмів та заходів державного впливу, спрямованих на запобігання корупції як явища на різних рівнях³⁴. Проте, на її думку, **сфера боротьби з корупцією** – це система правоохоронних, переважно кримінально-правових

³³ Задорожний С. А. Механізми запобігання і протидії корупції в органах місцевої влади : дис. канд. держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2016. С. 47.

³⁴ Сінчук О. Конвенція ООН проти корупції: правовий базис запобігання та протидії корупції в Україні. *Юстініан: юридичний журнал*. 2009. № 11. С. 15.

та адміністративно-правових заходів, спрямованих на притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних діянь, що мають на меті покарання, превенцію протиправних дій і виховання населення у дусі поваги до закону, створення в державі атмосфери нетерпимості та непримиренності до проявів корупції³⁵.

С. М. Серьогін, надаючи рекомендації щодо засобів боротьби з корупцією, зокрема, пропонує: «...створити дієздатну систему громадського контролю за діяльністю апарату державного управління та сформувати суспільну думку, зорієнтовану на безумовне засудження зловживань серед державних службовців, створити умови суспільного несприйняття корупції...»³⁶.

Ефективними заходами запобігання та протидії корупції є:

1) Подолання існуючих суперечностей у чинному антикорупційному законодавстві та розробка на законодавчому рівні Національних стратегії та Плану щодо боротьби з корупцією.

Для реалізації цього заходу необхідно:

забезпечити належний рівень підготовки нормативно-правових актів антикорупційного характеру шляхом імплементації до законодавства України нормативно-правових актів ЄС та найкращих закордонних практик, виявлення та усунення суперечностей чинного законодавства;

створити механізми залучення фахівців наукових установ до проведення незалежної антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів;

розробити державну Стратегію боротьби з корупцією, в якій необхідно не тільки декларувати необхідність вживання різних заходів до корумпованих чиновників, але й представити правові, економічні,

³⁵ Сінчук О. Конвенція ООН проти корупції: правовий базис запобігання та протидії корупції в Україні. *Юстініан: юридичний журнал*. 2009. № 11. С. 17.

³⁶ Серьогін С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством : монографія. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. С. 371–372.

організаційні й соціальні механізми мінімізації корупції в органах публічної влади, а також профілактики корупційних дій державних службовців.

2) Продовження реформування державних інститутів та політичної системи у напрямі утвердження демократії та європейських цінностей.

З цією метою необхідно:

розмежувати функції та повноваження органів публічної адміністрації, здійснити оптимізацію чисельності державних структур та запровадити правовий інститут ротації кадрів державної служби на окремих посадах;

створити незалежний та прозорий механізм відбору, призначення та просування по службі державних чиновників;

забезпечити відкритість та прозорість під час прийняття рішень на усіх рівнях державної влади і місцевого самоврядування;

розробити й впровадити в органах публічної влади систему внутрішнього адміністративного контролю (фінансовий контроль та службові розслідування);

удосконалити механізми контролю за достовірністю декларування державними службовцями своїх доходів та витрат;

відновити престижність державної служби.

3) Проведення дієвої реалізації судової реформи.

Досягнення цього заходу можливе шляхом:

забезпечення доступного та справедливого судочинства, прозорості в діяльності судів, оптимізації системи судів загальної юрисдикції;

розробки механізмів та чітких критеріїв притягнення суддів до всіх видів відповідальності;

практичної реалізації принципу незалежності судової влади.

4) Реформування інститутів правоохоронного сектору з метою забезпечення їхньої готовності до виконання завдань протидії корупції.

Задля цього слід сприяти:

визначенню оптимальної структури та штатної чисельності правоохоронних органів, виходячи з нагальних потреб національної антикорупційної політики та економічних можливостей держави;

підвищенню рівня професіоналізму та відповідальності в усіх ланках силових структур;

забезпеченню дієвого громадянського контролю за діяльністю правоохоронних органів.

5) Здійснення громадського моніторингу діяльності органів влади, який передбачає:

організований соціальний контроль з боку громадянського суспільства за всією системою державного адміністрування і забезпечення можливості порушення в цих рамках кримінального переслідування правопорушників;

забезпечення для громадян доступу до інформації про факти корупції;

створення умов для повноцінної діяльності незалежних засобів масової інформації (ЗМІ).

Сьогодні ЗМІ стали широким полем, на якому постійно показуються корупційні відносини можновладців і їх оточення.

На нашу думку, для підвищення ролі ЗМІ у протидії корупції необхідно включати в сферу компетенції ЗМІ такі напрямки як:

- просвіта населення про можливі форми прояву корупції в цілях підвищення правосвідомості громадян;

- опис позитивного досвіду і висвітлення ефективних практик протидії корупції в різних регіонах, в тому числі за кордоном;

- проведення та висвітлення результатів моніторингових і соціологічних досліджень на предмет вивчення громадської думки щодо оцінки рівня корупції в різних сферах і задоволеності населення заходами протидії корупції.

6) Запровадження антикорупційної освіти та інформованості населення шляхом:

проведення інформаційних заходів з систематизації знань щодо феномену корупції;

поширення зарубіжного досвіду запобігання корупції з метою підвищення спроможності громадянського суспільства протидіяти поширенню корупції;

запровадження соціальної реклами з питань протидії корупції;

створення в процесі антикорупційній діяльності атмосфери соціального партнерства між громадянами та державою;

забезпечення організації просвітницьких акцій спрямованих на поширення антикорупційних знань, у тому числі у навчальних закладах. Виправданим буде впровадження в систему стандартів вищої освіти навчальної дисципліни «Протидія корупції в системі державного управління», спрямованої на формування у студентів антикорупційного мислення.

7) Відокремлення влади від бізнесу. При здійсненні цього заходу мають бути створенні умови для виведення у легальне користування основної маси активів, задіяних у тіньовій економіці. В обов'язковому порядку необхідно обмежити тіньовий сектор економіки, сформувати соціально відповідальне підприємницьке середовище.

8) Проведення координаційних дій з міжнародними антикорупційними організаціями, в тому числі забезпечення співпраці України з Групою держав Ради Європи проти корупції (ГРЕКО), зміцнення міжнародного авторитету держави як послідовного й активного борця з корупцією.

Корупція робить важким виживання населення, реформування, інвестування, зростання й демократизацію України, але це не означає, що цих цілей не можна досягнути.

Багатьом здається, що українцям вже вдалося досягти деяких успіхів у цій боротьбі. На жаль, зроблені кроки лише визначили напрями реалізації

антикорупційної діяльності, а справжня боротьба з корупційною системою в Україні ще тільки розпочинається.

Таким чином, подолання корупції в органах публічної влади в Україні – довготривалий процес, який вимагає численні зусилля з боку посадових осіб та ініціативності суспільства, тривалих соціальних, економічних, політичних та правових перетворень. Подальші дії повинні бути спрямовані на забезпечення відкритості та прозорості діяльності державних органів, формування активної громадської позиції та підвищення правової культури громадян, розроблення та реалізацію антикорупційних програм.

1.3. Сфери суспільних відносин та суб'єктний склад осіб, на які поширюються заходи антикорупційної політики

План реалізації в Україні антикорупційних заходів повинен враховувати специфіку стану корупції в нашій державі, насамперед її високий рівень, проникнення в усі сфери суспільного життя та єдність політичної влади і бізнесу. Згідно з положеннями Національної антикорупційної стратегії на 2011-2015 роки встановлено, що корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери життєдіяльності, все глибше укорінюючись у повсякденному житті українців як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення цілей³⁷.

Не дивно, що в умовах сьогодення переважна частина населення України сприймає корупцію в державі, як всеохоплюючий безперервний процес, масштаби якого загрожують подальшому стабільному розвитку країни.

На наш погляд особливо небезпечною корупція є у тих сферах, від яких безпосередньо залежить повсякденна життєдіяльність суспільства – це сфери охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, забезпечення громадської

³⁷ Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки : Указ Президента України від 21.10.2011 р. № 1001/2011. Урядовий кур'єр. 2011. 27 жовт. № 199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011#Text>.

безпеки, правосуддя, бізнесу, оскільки саме у цих галузях чиновницький апарат знижує рівень довіри суспільства до органів публічної влади.

Не дивлячись на те, що на думку переважної більшості населення, корупція пронизує все суспільство, безсумнівно, виявляються сфери, які сприймаються як більш корумповані і навпаки. Відповідно до результатів дослідження «Барометра Світової Корупції» (Global Corruption Barometer), проведеного міжнародною організацією Transparency International у 2016 році, було визначено, що найбільш корумпованими українці вважають саме ті інституції, які покликані боротися з корупцією – державну службу (65%) Парламент (64%), податкову службу (62 %), суди (61%), структуру місцевого самоврядування (55%), систему правоохоронних органів (54%), а також сферу охорони здоров'я (54%), політичні партії (45%), ЗМІ (22%), громадські організації (20%). До найменш корумпованих українці відносять ті сфери суспільних відносин, які пов'язані з мало захищеними верствами населення, а саме Пенсійний фонд, Центри зайнятості, органи соціального забезпечення. Низький рівень корупції також зафіксований у сфері діяльності Церкви, громадських організацій та ЗМІ³⁸. Однак Індекси сприйняття корупції, розраховані фахівцями Transparency International, показують, що впродовж останнього десятиріччя рівень корупції в Україні залишається високим.

Подолання корупційних проявів, поширених в численних сферах суспільних відносин має сприяти суспільній стабільності і задоволенню суспільних інтересів.

Загальновизнаним у сучасних дослідженнях корупції є поділ корупції на корупцію високого рівня та побутову корупцію. В масовій свідомості громадян досить розповсюдженою є думка що, корупція існує десь далеко, тільки на рівні вищих органів державної влади, а те, що часто трапляється з пересічними громадянами не є корупцією.

³⁸ Барометр світової корупції 2016: українці дорослішають і вчаться розраховувати лише на себе. URL: <https://ti-ukraine.org/news/barometr-svitovoi-koruptsii-ukraintsi-doroslishaiut-i-vchatsia-rozrakhovuvaty-lyshe-na-sebe/>.

Так, відповідно до результатів Національного антикорупційного опитування, проведеного у липні-серпні 2018 року Програмою сприяння громадській активності «Долучайся!», обираючи між актуальністю різних типів корупції, 92,5 % респондентів назвали політичну корупцію на найвищому рівні дуже серйозною проблемою. Повсякденну побутову корупцію, з якою можуть безпосередньо стикатися опитувані, вони вважають менш серйозною проблемою (81,6%). Корупцію у бізнес структурах вважають серйозною проблемою 72,4 % опитаних громадян³⁹.

Керуючись висновками зазначеного Національного антикорупційного опитування у 2018 році було визначено, що найбільш корумпованими сферами життя, на думку населення станом на 2018 рік, є судова система (тут корупція дуже поширена на думку 62,2%), отримання медичних послуг (назвали дуже корумпованою 55,0%), прокуратура (54,3%)⁴⁰.

За сприйняттям респондентів, рівень корупції в тих секторах, де громадяни безпосередньо взаємодіють з державними інституціями, відносно зменшився. Порівняно із 2015 роком знизилися оцінки корумпованості 13 із 19 сфер життя, зокрема – сфери вищої освіти (відсоток переконаних у значній корумпованості сфери знизився із 47,0% в 2015 до 38,0% в 2018 році), прокуратури (зниження із 62,4% до 54,3%), податкових служб (зниження із 47,2% до 41,6%), сфери реєстрації об'єктів нерухомості (зниження із 38,7% до 33,4%)⁴¹.

Вважаємо, варто більш детально проаналізувати ступінь поширення корупції у сфері державної служби, політики, системі правосуддя та охорони здоров'я.

³⁹ Кожна третя українка/ець готові долучитися до організованої протидії корупції. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 2018. URL: <https://dif.org.ua/article/kozhna-tretya-ukrainkaets-gotovi-doluchitsya-do-organizovanoi-protidii-koruptsii>.

⁴⁰ Кожна третя українка/ець готові долучитися до організованої протидії корупції. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 2018. URL: <https://dif.org.ua/article/kozhna-tretya-ukrainkaets-gotovi-doluchitsya-do-organizovanoi-protidii-koruptsii>.

⁴¹ Сприйняття корупції в Україні: презентація дослідження. *Український кризовий медіа-центр*. 2019. URL: <https://uacrisis.org/uk/2658-2>.

Так, результати досліджень відносно корупції в системі державної служби, свідчать про подібність її форм та сфер прояву, зокрема в таких суспільних відносин, як:

- призначення на відповідальні посади в органах влади;
- державні закупівлі (тендери на інвестиційні проекти, особливо за участі іноземних корпорацій, завдяки, яким державні службовці отримують неконтрольовані незаконні прибутки та «винагороди» за здійснені операції);
- продаж сировинних товарів за цінами нижче ринкових;
- видобуток природних ресурсів;
- продаж державних активів, особливо приватизація державних підприємств;
- митне оформлення імпортованих товарів;
- будівництво та ремонт доріг за рахунок бюджетних коштів;
- контроль за безпекою дорожнього руху;
- земельні відносини (організація ринку землі з подальшим її продажем);
- контроль за дотриманням умов ліцензування;
- контроль за дотриманням правил технік безпеки, пожежної безпеки, санітарного стану установ та організацій і тому подібні⁴².

На підставі аналізу галузей охоплених корупційними діями у межах державної служби, визначено, що безумовно одним з найважливіших заходів запобігання корупції є дотримання встановлених правил добору кадрів на посади державних службовців до органів публічної влади, а головною складовою в цьому процесі є зміцнення інституту державної служби.

До того ж, на нашу думку доцільно встановити загальні вимоги до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до яких громадськість оцінюватиме доброчесність, неупередженість та ефективність публічних службовців.

⁴² Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ : Видавництво Ліра-К, НАДУ, 2016. С. 16.

Виходячи із зазначеного у поєднанні з прогресуючим непрофесіоналізмом державного апарату, проблема боротьби з корупцією у політичній сфері виступає головною причиною соціально-економічних та політичних криз в Україні.

Переважає більшість політичних партій в Україні не є ідеологічними за своєю суттю. Реальною метою створення політичних партій може вважатися реалізація особистих чи групових інтересів економічного характеру, для чого здобуття і збереження влади є лише засобом.

Окрім цього, непрозоре та дуже часто протиправне фінансування політичних партій і виборчих кампаній (у тому числі за рахунок ресурсів, одержаних злочинним шляхом) значною мірою призводить до формування закритих виборчих списків. Після закінчення виборчого процесу політичні сили розпочинають розстановку кадрів у системі державного управління для ефективного використання владного потенціалу, передусім для повернення вкладених у вибори коштів основних «спонсорів». Таким чином, політична корупція впливає фактично на всі рівні державного управління, адже вищезазначений механізм ведення політики реалізується в умовах, коли державне управління пов'язане з політикою⁴³.

Корупція у сфері політики має прихований та багатоваріантний характер і далеко не завжди є очевидною для пересічного громадянина, оскільки дії політичних корупціонерів є універсальними і стосуються різних сфер суспільного життя.

В межах дослідження явища корупції, складною залишається ситуація, зокрема, в органах судової влади. Корупція у системі правосуддя не тільки болісно вражає суспільство і громадськість, руйнуючи довіру громадян до системи державних інституцій, – вона негативно впливає на результати боротьби зі злочинністю, порушує один із основних принципів

⁴³ Тіньков А. Політична корупція в системі державного управління: українські реалії. *Вісник Національної академії державного управління*. 2010. № 32 (1). С. 231. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-1-32.pdf>.

кримінального права – невідворотність покарання⁴⁴. Саме на стадії звернення до суду і під час розгляду судових справ фіксуються численні порушення та зловживання. Водночас суттєва нестача суддів в Україні сприяє корупції, оскільки не вистачає суддів для слухання справ, тому не дотримуються процесуальні терміни, закінчуються строки давності і справи зникають у системі⁴⁵.

Необхідно звернути увагу на чинники, які сприяють розвитку корупції в межах суддівського корпусу. Загалом до основних корупційних ризиків в органах судової влади відносять такі:

- 1) можливість застосування недосконалих процесуальних форм для вчинення корупційних діянь;
- 2) вплив на діяльність судової влади з боку суб'єктів політичної діяльності;
- 3) недостатня відкритість і прозорість судового процесу;
- 4) неефективна система кваліфікаційної атестації суддів та їхньої відповідальності за порушення правил професійної етики⁴⁶.

Без дієвого реформування системи правосуддя, Україна не зможе перейти на якісно новий рівень. В умовах забезпечення гарантій демократичної правової держави надзвичайно важливо, щоб система правосуддя гарантувала чесне та ефективне судочинство. Насамперед для реалізації цього, кожен суддя зобов'язаний дотримуватися високих стандартів поведінки, утверджуючи непідкупність і незалежність судової гілки влади.

Корупція в медицині здійснює негативний вплив на соціальні процеси, які існують саме в сфері охорони здоров'я. Якщо наприклад в економіці

⁴⁴ Соловійов В., Береза О. Сучасний стан та особливості корупційних проявів у правоохоронних органах України. *Науковий вісник Національної академії державного управління*. 2012. № 14. С. 93. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-3-14.pdf>.

⁴⁵ Дженнетт В. Корупційні ризики останніх реформ у судовій системі України. *Кемонікс Інтернешнл Інк.*. 2017. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/NJ_Judicial_Corruption_Risks_Report_2017_UKR-1.pdf.

⁴⁶ Савчин Н. М. Боротьба з корупційними проявами в органах судової влади України (з урахуванням міжнародного досвіду). *Правова держава*. 2017. № 28. С. 36.

наслідки корупції оцінюються в грошових одиницях, то в галузі охорони здоров'я, зокрема при наданні медичної допомоги громадянам та їх лікуванні, корупція має інші виміри – погіршення здоров'я нації і навіть втрачені людські життя⁴⁷.

Внаслідок недостатнього фінансування медичної галузі з боку держави, та поміж цим, у зв'язку з вкрай неефективним і нераціональним використанням виділених на розвиток медицини бюджетних коштів – обсяги надання населенню безоплатної медичної допомоги істотно зменшились, а медичне обслуговування для багатьох громадян стало недоступним. Умовами для розвитку корупції в системі охорони здоров'я можна розглядати напівофіційні та неформальні платежі населення за отримання медичної допомоги. Такі «благодійні внески», які пересічні українці сплачують лікарям за госпіталізацію, обстеження, аналізи тощо, а також тіньові доплати, які виправдовують як медичні працівники (компенсація пацієнта лікарю за його низьку зарплату), так і самі пацієнти (знак вдячності за отриману медичну допомогу), можна розглядати як притаманну галузі форму злиття хабарництва і корупції. Відповідно до законодавства подібні дії медпрацівників мають розцінюватись як протиправні та корупційні. Необхідно також вказати, що останнім часом правоохоронними органами виявлено значну кількість зловживань і порушень з боку державних службовців, зокрема необґрунтоване підвищення цін при закупівлі лікарських препаратів, медичного постачання, перевищення обсягів закуплених товарів над фактичною потребою в них медичних закладів.

З огляду на це очевидно є необхідність реформування вітчизняної галузі охорони здоров'я, невід'ємною складовою якого має стати протидія корупції.

Розглядаючи корупцію в органах публічної влади як двосторонній процес, варто визначити, що в цьому процесі беруть участь такі суб'єкти як:

⁴⁷ Соловійов В. Корупція в галузі охорони здоров'я України: сучасний стан та шляхи протидії. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 310. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpradu_2010_2_30.

«корумпатор» – особа, яка навіть в певних випадках сама ініціює виникнення корупційних відносин і керуючись корисливими мотивами надає незаконні блага посадовим особам та **«корупціонер»** – особа, яка займає посаду в органі публічної влади, приймає пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержує неправомірну вигоду, відповідно до свого службового становища здатна нести юридичну відповідальність за здійснення акту корупції⁴⁸.

Щодо «корумпатора» слід зазначити, що ним може бути будь-який пересічний громадянин, який шляхом підкупу посадової чи службової особи прагне на свою користь або на користь третіх осіб отримати певні привілеї матеріального чи нематеріального характеру.

Відносно іншої сторони корупції, «корупціонерів», ними можуть бути тільки спеціальні суб'єкти, зокрема:

- 1) посадові та службові особи юридичних осіб як публічного, так і приватного права;
- 2) особи, які не є державними службовцями, але здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (нотаріуси, аудитори, приватні виконавці, оцінювачі, експерти, арбітражні керуючі та інші особи передбачені п. б) ч. 2 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»)⁴⁹;
- 3) військові службові особи;
- 4) працівники підприємства, установи чи організації, які не є службовими особами, або особи, які працюють на користь підприємства, установи чи організації.

Вважаємо, що в цілях визначення суб'єктів, на яких поширюються антикорупційні обмеження і які відповідають за вчинення корупційних правопорушень необхідно проаналізувати положення Закону України «Про

⁴⁸ Серьогін С. М. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/4/01.pdf>.

⁴⁹ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

запобігання корупції», а саме статтю 3, яка визначає категорії та широке коло осіб щодо яких реалізуються заходи антикорупційної політики.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»⁵⁰, суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення поділяють на чотири групи, це:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. До таких осіб відносяться:

Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники та інші особи, визначені п.п. «а» п.1 ч. 1 ст. 3 Закону;

народні депутати України, депутати Верховної Ради АР Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

військові посадові особи Збройних Сил України та інші категорії осіб військової служби, передбачені п.п. «г» п.1 ч. 1 ст. 3 Закону;

судді, помічники суддів, судді Конституційного Суду України, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді), керівництво та посадові особи структури правосуддя, зазначені в п. п. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону;

посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби та інших центральних органів виконавчої влади, які визначені в п. п. «е» п.1 ч. 1 ст. 3 Закону;

Голова, заступник Голови Національного агентства з питань запобігання корупції;

члени Центральної виборчої комісії;

поліцейські;

⁵⁰ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text..>

члени державних колегіальних органів та інші посадові особи, які зазначені в п. 1 ч.1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

2) *особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Це:*

посадові особи юридичних осіб публічного права, які не були вище зазначені, особи, які належать до складу наглядової ради державного банку, державного підприємства або державної організації;

особи, які не є державними службовцями, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, експерти, арбітражні керуючі під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом);

представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, інші особи визначені п. п. «в» п. 2 ч.1 ст. ;

3) *особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, зазначені в п. 3 статті 3 Закону;*

4) *кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом.*

Вважаємо, що на законодавчому рівні є певні недоліки, пов'язані із суб'єктним складом осіб, на яких поширюються антикорупційні обмеження і які відповідають за вчинення корупційних правопорушень.

Враховуючи те, що антикорупційні заборони й обмеження мають абсолютний і загальний характер, однак застосування таких обмежень щодо «осіб, які прирівнюються до уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування», є все ж таки необґрунтованим⁵¹. Підтримуємо

⁵¹ Луценко О. Є. Суб'єкти, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції». *Право та інновації*. 2017. № 2. С. 67. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Lutsenko18.pdf>.

позицію вчених, які стверджують, що дотримання антикорупційних заборон та обмежень не може ставитись у залежність від посади⁵². При цьому заходи антикорупційної політики мають бути в першу чергу спрямовані на осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Щодо інших суб'єктів корупційного правопорушення можна застосовувати диференціацію антикорупційних заборон та обмежень на абсолютні й відносні: чим вища посада в ієрархії, тим більше має бути антикорупційних заборон та обмежень. Такий підхід у реалізації заходів антикорупційної політики до визначених суб'єктів дозволить попередити невинуваті та несправедливі обмеження прав громадян.

Отож, у сучасних умовах корупцією в Україні вражені всі без винятку сфери формування та реалізації державної політики, всі гілки влади, всі державні інституції. Однак найнебезпечнішим є те, що корупція дедалі більше політизується – стає характерною рисою діяльності головних центрів прийняття політичних і державних рішень, які є визначальними для функціонування публічної влади, розподілу та використання суспільних ресурсів, утвердження соціальної справедливості.

Держава повинна гарантувати ефективну й справедливу діяльність своїх установ та посадових осіб, які особистим прикладом зміцнювали б віру громадян у верховенство права і закону. У зв'язку із цим перш за все, державні інститути влади мають усвідомити, що корупція є надзвичайно небезпечним явищем. Прийняття і розуміння цієї небезпеки зумовлює необхідність створення ефективного національного антикорупційного законодавства, розробки антикорупційної політики і відповідних заходів такого спрямування.

⁵² Коррупция: природа, проявления, противодействие : монография / отв. ред. Т. Я. Хабриева. Москва : ИД «Юриспруденция», 2012. С. 366.

Висновки до Розділу 1

Підсумовуючи, варто зазначити, що у сучасних умовах становлення України як демократичної правової та соціальної держави, необхідності подолання кризового стану в різних сферах суспільства актуальною залишається проблема корупції в органах публічної влади.

Здійснення аналізу сутності й змісту корупції, дослідження різних методів та заходів антикорупційного спрямування, галузей поширення корупції та суб'єктів корупційних правопорушень є корисним в процесі вироблення практичних заходів для подолання цієї проблеми.

Головними причинами корупції в системі органів державної влади було визначено: зрощування державного апарату з підприємницькими і комерційними структурами, формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля; схвальне ставлення громадськості до існування корупції та сприяння її розвитку; складність урядової структури бюрократичних процедур та інші.

Корупцію породжує велика кількість дозвільних процедур, заборон, відсутність механізму і правових підстав захисту інтересів громадян

На підставі висновків соціологічних опитувань було встановлено, що найбільш корумпованою є діяльність органів виконавчої і судової влади, яка безпосередньо пов'язана з розпорядженням фінансовими і матеріальними ресурсами, вирішенням життєво важливих питань.

В результаті дослідження, проведеного в даному розділі, можна визначити, що механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади – це складна система дій, встановлена на виявлення, припинення, обмеження поширення та запобігання корупційним проявам та загрозам в органах публічної влади. При цьому механізми протидії мають бути спрямовані на ліквідацію причин, зменшення прояву корупціогенних факторів і мають виключно нисхідний характер, від державних органів до громадянина, механізми ж попередження базуються на тісній взаємодії

держави та інституцій громадянського суспільства і спрямовані на руйнацію передумов корупції.

Тому, для реалізації механізму попередження та запобігання корупції необхідно забезпечити чіткі, виважені політичні, правові та організаційно-практичні заходи подолання корупції; прийняття, реалізацію законів, які потребують дотримання певних стандартів щодо непідкупності бізнесу й торгівлі, демократичного нагляду за діяльністю державних та приватних підприємств і банків; законів, безпосередньо спрямованих проти корупції, що дають можливість притягувати до відповідальності винних у цьому посадових осіб; законодавче гарантування можливості створення й діяльності системи соціального контролю.

Протидія корупції – це не лише справа держави, це справа всього суспільства. Кожен суспільний інститут має виконати свою функцію, в межах повноважень вжити всіх можливих антикорупційних заходів. Адже як влучно зауважив Андрій Шептицький: «Ключ до перетворення України знаходиться в ній самій. Нам важко змінити зовнішні обставини, проте в нашій волі змінити себе».

РОЗДІЛ 2.

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Нормативно-правове оформлення організаційних заходів запобігання та протидії корупції в Україні

Євроінтеграційні процеси та глобалізація нашої держави, підвищення рівня правової свідомості громадян України, прагнення народу до встановлення прозорості у взаємовідносинах держави і суспільства, зумовлюють удосконалення правових стандартів для забезпечення добробуту населення та його економічного розвитку.

Варто підкреслити, що одним із важливих аспектів сучасної державної правової політики в Україні є реформування системи запобігання і протидії корупції. Результативна боротьба та дії спрямовані на викорінення корупції на всіх рівнях публічної влади неможлива без удосконалення антикорупційного законодавства, приведення національної нормативно-правової бази у повну відповідність до міжнародних норм та стандартів.

Наразі, в Україні вже існує досить велика кількість нормативно-правових актів, в яких сформульовані положення, які спрямовані на протидію корупції та координацію роботи щодо запобігання корупційним проявам.

Такими основними нормативно-правовими актами, в яких зосереджено спеціальні антикорупційні засади є: Закон України «Про запобігання корупції»; Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»; Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»; Закон України «Про Державне бюро розслідувань».

Окрім попередньо зазначених законів, до переліку нормативно-правової бази антикорупційного характеру відносяться такі правові акти як: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про

адміністративні правопорушення, Закон України «Про очищення влади», Закон України «Про державну службу», Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції», Закон України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції», Указ Президента України «Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції», Указ Президента України «Про Національну програму боротьби з корупцією» та інші.

Важливим елементом системи нормативно-правових актів є спеціальний антикорупційний закон та спеціалізований антикорупційний орган, який здійснює вироблення політики, координацію та моніторинг її реалізації, а також контроль за дотриманням антикорупційного законодавства.

Варто зауважити, що основним законодавчим актом, що регулює питання запобігання і протидії корупції, є Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII, який був прийнятий 14.10.2014. Цей законодавчий акт був прийнятий з метою комплексного реформування системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав.

Новоприйнятий Закон України «Про запобігання корупції» встановлює правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, визначає зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Необхідно звернути увагу, що новий Закон України «Про запобігання корупції» встановив обмеження щодо використання особами службових

повноважень чи свого становища (ст. 22), щодо одержання подарунків (ст. 23), щодо спільної роботи близьких осіб (ст. 27)⁵³.

Закон України чітко визначив зміст неправомірної вигоди, зокрема це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав⁵⁴.

Питання конфлікту інтересів також займає важливе місце в антикорупційній діяльності, у зв'язку із чим дане явище знайшло своє відображення в Законі України «Про запобігання корупції».

Керуючись положеннями Закону визначено, що зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів здійснюється шляхом:

- 1) усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів;
- 2) застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень;
- 3) обмеження доступу особи до певної інформації;
- 4) перегляду обсягу службових повноважень особи;
- 5) переведення особи на іншу посаду;
- 6) звільнення особи⁵⁵.

Відповідно до приписів Закону особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, перебувають під захистом держави. За наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну таких осіб або їх близьких родичів, у зв'язку із здійсненим повідомленням про порушення вимог Закону, правоохоронними органами до них можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші спрямовані на захист від

⁵³ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

⁵⁴ Так само.

⁵⁵ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

протиправних посягань заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»⁵⁶.

Крім того варто згадати, що в Законі України «Про запобігання корупції», також прописані загальні положення щодо діяльності центральних органів виконавчої влади, які беруть участь в антикорупційній політиці. Так, в розділі 2 Закону прописані положення щодо Національного агентства з питань запобігання корупції.

Практичним правовим інструментом у формуванні організаційних заходів антикорупційного характеру є Закон України «Про очищення влади», який визначає методи очищення влади (люстрацію) шляхом обмеження права та заборони для певних визначених категорій осіб займати посади на державній публічній службі. Згідно з ч. 8 ст. 3 Закону, передбачена заборона поширюється на осіб, перевірка стосовно яких встановила недостовірність відомостей щодо наявності майна (майнових прав), зазначених у поданих ними за попередній рік деклараціях про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру⁵⁷. Незважаючи на певні протиріччя цього законодавчого акту, вважаємо, що втілення у життя його нормативних приписів є вагомим поштовхом в процесі здійснення антикорупційної діяльності. Адже, проведення люстрації є необхідним заходом для захисту демократії в Україні, особливо в сучасних умовах державотворення.

Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» (від 14 жовтня 2014 р. № 1698-УІІ)⁵⁸ є правовим підґрунтям для формування самостійного органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування в кримінальних корупційних правопорушеннях. Цей нормативно-правовий акт визначає правові основи організації та діяльності даного антикорупційного органу. В ньому прописані положення про статус

⁵⁶ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

⁵⁷ Про очищення влади: Закон України від 16 верес. 2014 р. № 1682-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 44. Ст. 2041. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>.

⁵⁸ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

Національного антикорупційного бюро України, визначено його структуру і чисельність, статус і повноваження працівників, їхні права, обов'язки та відповідальність за проступки. Відповідно до Закону головною функцією Бюро є активна протидія корупційним правопорушенням, які вчинені високопосадовцями та становлять загрозу національній безпеці України.

Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» № 772-VIII⁵⁹ був прийнятий 10.11.2015 року, набрав чинності 11.12.2015 року і був введений в дію 11.06.2016 року.

В даному Законі зафіксовані визначення поняття активів, їх виявлення, розшук та управління активами. Розкривається поняття та правовий статус Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, його функції і повноваження. Окремо в Законі висвітлюється інформація про Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні та роботу з ним.

Також, важливе місце серед нормативно-правової бази побудованої з метою протидії корупції займає Закон України «Про Державне бюро розслідувань» № 794-VIII⁶⁰. Він був прийнятий 12.11.2015 року та набрав чинності 01.03.2016 року. Суть цього Закону полягає в тому, що він визначає правові основи організації та діяльності Державного бюро розслідувань. В Законі чітко розписана структура і чисельність Державного бюро розслідувань, обов'язки працівників, їхній статус, соціальний і правовий захист.

В аналізованому Законі окреслений механізм взаємодії Державного бюро розслідувань з іншими державними правоохоронними органами⁶¹.

⁵⁹ Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

⁶⁰ Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 6. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

⁶¹ Концепція реформування системи запобігання корупції в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_47773.

Разом з цим, в Законі визначені напрями у здійсненні контролю за діяльністю Державного бюро розслідувань.

Варто підкреслити, що однією з найбільш вагомих подій в історії сучасних міжнародно-правових відносин у сфері запобігання та протидії корупції є підписання Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (№ A/RES/58/4 від 31 жовтня 2003 року). Цей міжнародно-правовий акт спрямований на попередження та боротьбу з корупцією, як на міжнародному, так на загальнонаціональному рівнях.

Конвенція містить норми, у яких визначено основні засади антикорупційної політики держав, а саме: створення органу або органів із запобігання та протидії корупції (ст. 6); оптимізація функціонування публічного й приватного секторів (ст. 7 та 12); запровадження кодексів поведінки державних посадових осіб (ст. 8); забезпечення доступу громадськості до процесів протидії корупції (ст. 13).

Доречним також буде відзначити, що станом на 29 вересня 2020 року у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020 – 2024 роки» за № 4135⁶². Розроблення цього документа координувало Національне агентство з питань запобігання корупції, яке на основі аналізу ситуації щодо корупції в Україні виробило широкий ряд державних програм протидії корупції. Головними напрямами такої Антикорупційної стратегії є: оптимізація функцій державних органів та усунення їхнього дублювання, цифрова трансформація та відкриті дані, зручні й законні сервіси, нетерпимість до корупції серед населення, а також забезпечення невідворотності покарання для корупціонерів.

Тож, сподіваємось, що затвердження Антикорупційної стратегії нашої держави буде вдалим і сприятиме позитивним результатам в антикорупційній політиці.

⁶² Про засади державної антикорупційної політики на 2020 – 2024 роки: проект Закону (зареєстрований від 21 верес. 2020 р. № 4135). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007.

З огляду на зазначене в даному аналізі законодавчих актів антикорупційного характеру, можна зробити висновок, що нормативно-правова база з питань запобігання та протидії корупції в Україні достатньо розвинута. В ній зосереджена велика кількість нормативно-правових актів, які містять в собі чітко прописані норми щодо здійснення антикорупційної діяльності. Окрім основного закону на підставі, якого формується антикорупційна політика держави (Закон України «Про запобігання корупції»), існують і такі правові акти, якими регулюється діяльність і функціонування спеціально створених державних інституцій, покликаних на боротьбу з численними проявами корупції. Поміж цим, вважаємо, що подальша діяльність з реформування антикорупційного законодавства має спрямовуватися на встановлення практичного міжнародного співробітництва, яке сприятиме гармонізації вітчизняної правової системи з положеннями відповідного законодавства міжнародної спільноти.

2.2. Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади

З метою реалізації загальнодержавних антикорупційних стратегій, посилення контролю за виконанням антикорупційних програм, створюються і функціонують антикорупційні органи державної влади. Ініціаторами їх створення можуть бути: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України.

Доцільно зазначити, що рівні реалізації національної антикорупційної політики включають три категорії органів державної влади в системі публічного управління.

До першої категорії належить діяльність органів публічного управління загального спрямування (загальної компетенції – центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації тощо), в межах яких антикорупційна політика є одним із багатьох і водночас не основним напрямом діяльності.

Друга категорія включає органи публічного управління спеціальної компетенції – система правоохоронних органів, у межах діяльності яких реалізація національної антикорупційної політики є однією з основних функцій (органи прокуратури, суди, інспекції, служби).

До третьої категорії належить діяльність органів публічного управління особливої компетентності: Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції та інші⁶³.

На підставі нового законодавства впродовж 2015–2016 років було сформовано цілу систему органів державної влади, націлених на подолання корупції, зокрема:

- 1) органи прокуратури, в тому числі Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП);
- 2) органи Національної поліції України;
- 3) Національне антикорупційне бюро України (НАБУ);
- 4) Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК);
- 5) Державне бюро розслідувань (ДБР);
- 6) Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (Агентства з розшуку та менеджменту активів: АРМА);
- 7) Вищий Антикорупційний суд (ВАС).

В контексті аналізу діяльності державних органів антикорупційного напрямку, варто зауважити, що з метою формування єдиних засад запобігання та протидії корупції передбачається здійснювати обмін інформаційними базами в межах компетенції органів антикорупційного призначення. Так, наразі ефективною є співпраця Спеціалізованої антикорупційної прокуратури з іншими антикорупційними органами щодо створення баз даних відносно осіб, які вчинили корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

⁶³ Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія / О. І. Пархоменко-Куцевіл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. С. 157.

Для більш детального визначення та розмежування повноважень антикорупційних органів України, вважаємо за доцільне проаналізувати основні функції та роль кожного зі спеціально уповноважених органів у системі реалізації антикорупційної політики.

Доцільно зазначити, що Україна – перша держава, яка на пострадянському просторі створила антикорупційну прокуратуру. Так, з 2014 року завдання щодо боротьби з корупцією покладені на Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, яка законодавчо утворена на правах структурного і самостійного підрозділу Генеральної прокуратури України і покликана виконувати відповідні функції⁶⁴.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура здійснює діяльність спеціалізованого процесуального керівництва, яке гарантує забезпечення законності реалізації усіх аспектів кримінальних процесуальних відносин, що виникають під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо окремих корупційних злочинів. До повноважень антикорупційних прокурорів належить також надання дозволу на початок розслідування детективами Національного антикорупційного бюро України та рішення про передачу розслідуваної справи до суду. Фактично САП забезпечує реалізацію функцій прокуратури відносно НАБУ.

Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, який здійснює попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» НАБУ:

1) вживає заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях;

⁶⁴ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 2-3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

2) взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків;

3) здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро;

4) забезпечує на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення;

5) здійснює міжнародне співробітництво у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України⁶⁵.

Можна констатувати, що остаточний результат, на який спрямовані обов'язки НАБУ, знаходиться у сфері кримінальних правовідносин, однак на шляху до його досягнення активно використовуються методи адміністративної діяльності. Відповідно до своїх функціональних обов'язків, Національне антикорупційне бюро України взаємодіє з Національним банком України, Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, Національним агентством з питань запобігання корупції, органами Державної прикордонної служби, органами державної податкової і митної служби та іншими державними органами.

Важливим суб'єктом реалізації антикорупційних заходів є Національне агентство з питань запобігання корупції – центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

З огляду на правову природу та обсяг компетенції, в системі державних органів України, Національному агентству відведено роль превентивної антикорупційної інституції, відповідальної за: формування та моніторинг реалізації антикорупційної політики в державі; запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; здійснення фінансового контролю за майновим станом

⁶⁵ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

публічних службовців, моніторингу їхнього способу життя та реалізацію інших превентивних антикорупційних механізмів.

В цьому контексті варто також зазначити, що Національне агентство з питань запобігання корупції забезпечує ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення.

Національне агентство є одноосібним органом, (колегіальну модель управління Національного агентства було змінено на одноосібну в рамках Закону України від 02 жовтня 2019 року № 140-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції»). Керівництво діяльністю Національного агентства здійснює його Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України.

Щодо фактично виконаної роботи, НАЗК в своєму звіті за 2019 рік повідомляє, що Національним агентством було прийнято рішення про погодження 88 антикорупційних програм. За результатами проведених перевірок уповноваженими особами Національного агентства було виявлено 771 випадків порушення Закону України «Про запобігання корупції» в органах публічної влади. У 2019 році було також зафіксовано 18 фактів порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КпАП України). За результатами проведеного контролю щодо своєчасності подання декларацій у 2019 році було складено та направлено до суду 371 протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією⁶⁶.

Таким чином, в результаті проведеної діяльності Національним агентством з питань запобігання корупції були попереджені випадки корупції шляхом забезпечення фінансового контролю декларацій осіб, уповноважених

⁶⁶ Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2019 рік. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/Zvit-NAZK-za-2019-rik-15.04.2020.pdf>.

на виконання функцій публічної влади. В свою чергу, завдяки електронному декларуванню доходів державних посадовців, громадянське суспільство та засоби масової інформації отримали вільний доступ до результатів перевірки фінансового стану чиновників різного рівня.

Державне бюро розслідувань є правоохоронним органом державної влади, що реалізує функції із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище (судді, працівники правоохоронних органів та інші держслужбовці) та злочинів, вчинених службовими особами спеціально уповноважених органів антикорупційного спрямування.

Незважаючи на позитивне значення створення Державного бюро розслідувань, певні високопосадовці та науковці вважають, що можливі прояви політичної заангажованості цієї антикорупційної інституції. Якщо ДБР перебуватиме під політичним впливом, то виникає реальна ймовірність розправ з політичними опонентами чинної влади та блокування НАБУ та САП⁶⁷.

Разом з тим, аналізуючи законодавчо регламентовані завдання ДБР, НАБУ та САП, слід зауважити, що існує дублювання деяких функцій, які виконують працівники ДБР, функціями, проваджуваними іншими правоохоронними органами антикорупційної політики, у тому числі НАБУ та САП. Таким чином, можуть виникати конфлікти між ДБР та НАБУ щодо обрання підслідності, міжвідомчі конфліктні ситуації між Генеральною прокуратурою, Службою безпеки України, САП та НАБУ з приводу «перетинання» повноважень⁶⁸.

Крім того, в системі органів антикорупційних інституцій функціонує Вищий антикорупційний суд України. Суд було засновано 28 червня 2018 р., відповідно до судової реформи 2016 року, а робота новоствореного суду

⁶⁷ Михайленко О. М. Стан та особливості організаційно-правової інфраструктури запобігання корупції в Україні. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1 (35). С. 114.

⁶⁸ Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія / О. І. Пархоменко-Куцевіл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019.С. 192.

розпочалася 5 вересня 2019 року. Створення Вищого антикорупційного суду України є безпрецедентною спробою реформувати українську судову систему шляхом формування окремого суду для розгляду справ, пов'язаних з корупцією на найвищому рівні. Українське громадянське суспільство, залучившись підтримкою міжнародної спільноти, сприяло становленню цього спеціалізованого суду як засобу подолання неефективності звичайних судів під час розгляду справ про корупцію на державному рівні.

Вищий антикорупційний суд України здійснює правосуддя щодо справ, які порушені НАБУ та САП проти призначених високопосадовців (зокрема, міністрів, їх заступників, членів парламенту, керівників державних органів, суддів, прокурорів і керівників державних підприємств) за вчинення корупційних правопорушень, завдана шкода від яких перевищує встановлену грошову суму (наразі це 968 000 гривень, тобто приблизно \$39 500)⁶⁹. Судова палата ВАКС, до якої входять 27 суддів, які засідають колегіально у складі трьох суддів, за винятком слідчого судді, що засідає одноособово, слугує судом першої інстанції для таких справ. Апеляції на рішення судової палати ВАКС сторони можуть подавати до Апеляційної палати ВАКС – незалежного органу, до якого входять 11 суддів, що також засідають колегіально у складі 3 суддів. Унікальним є те, що як судова, так і апеляційна палати є частиною однієї юридичної особи.

Найвизначнішою рисою ВАКС є залучення до процесу відбору суддів органу під назвою «Громадська рада міжнародних експертів», який має право блокувати призначення кандидатів на посади суддів, якщо члени Ради мають «обґрунтовані сумніви» щодо доброчесності кандидата⁷⁰. На нашу думку, головною місією ВАКС є судовий контроль за розслідуванням корупційних справ та справедливий їх розгляд після передачі обвинувального акта до суду.

⁶⁹ Іванна Яна Кузь, Метью К. Стівенсон. Вищий антикорупційний суд України. Інновації для безстороннього правосуддя. *U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute (U4 Brief 2020:5)*. 2020. URL: <https://www.u4.no/publications/ukraines-high-anti-corruption-court-ukranian>.

⁷⁰ Так само.

Наразі детально оцінювати діяльність ВАКС ще занадто рано. Станом на 1 грудня 2019 року ВАКС виніс два обвинувальних вироки: один – для регіонального судді, інший – для заступника директора державного підприємства. В обох випадках було призначено доволі м'яке покарання. Тому попри створення враження завзятої боротьби з корупцією в Україні, все ж очікування і реальність дещо відрізняються. Головним побажанням до подальшої роботи Вищого антикорупційного суду є максимальне пришвидшення розгляду кримінальних проваджень щодо корупційних та пов'язаних з ними злочинів та дійсно справедливе вирішення корупційних справ.

Серед суб'єктів антикорупційної діяльності слід також виділити Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (Агентство з розшуку та менеджменту активів).

Повноваження зазначеного антикорупційного органу полягають у :

здійсненні на підставі звернень правоохоронних органів, заходів щодо виявлення та розшуку активів з метою накладення арешту на такі активи та їх конфіскації;

забезпечені міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, у тому числі з Камденською міжвідомчою мережею з питань повернення активів (CARIN)⁷¹.

Нині вже можна констатувати перші успішні результати роботи Агентство з розшуку та менеджменту активів.

Зокрема, з початку 2019 року від реалізації арештованих активів, Агентство отримало 24 924 770,75 грн.⁷². У 2017 році вперше від реалізації арештованих активів на рахунки Агентства з розшуку та менеджменту

⁷¹ Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

⁷² Звіт про діяльність Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів за 2019 рік. *Агентство з розшуку та менеджменту активів*. URL: <https://arma.gov.ua/files/general/2020/04/15/20200415095821-97.pdf>.

активів в державних банках, забезпечено надходження у сумі — 2 492 637,86 грн, у 2018 р. — 3 116 555,86 грн.⁷³.

Підсумовуючи, варто виділити, що після Революції Гідності 2013-2014 рр. в Україні було розпочато всеосяжну інституційну реформу, яка передбачала створення нових антикорупційних органів:

1) Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), до повноважень якого належить розслідування справ про корупцію на найвищому рівні;

2) Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) – незалежного підрозділу Генеральної прокуратури, який здійснює нагляд за розслідуваннями НАБУ та підтримує державне обвинувачення у відповідних провадженнях НАБУ;

3) Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), яке адмініструє систему електронного декларування доходів і майна та бере участь у формуванні антикорупційної політики;

4) Державного бюро розслідувань;

5) Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА), на яке покладається функція повернення викрадених активів; і

6) Вищого антикорупційного суду, роль якого полягає у здійсненні правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень.

Наразі саме ці нові слідчі та карні органи мають дієво та результативно в межах своїх повноважень втілювати у життя заходи антикорупційної політики й сприяти поступовому зниженню показників корупційних зловживань.

⁷³ Ясамін М. АРМА з початку року отримало майже 25 млн грн від реалізації арештованих активів. Інформаційне агентство «Українські Національні Новини». 2019. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1778184-arma-z-pochatku-roku-otrimalo-mayzhe-25-mln-grn-vid-realizatsiyi-areshtovanih-aktiviv>.

2.3. Роль (участь) громадянського суспільства в заходах щодо запобігання та протидії корупції

Громадянське суспільство є важливим елементом розвитку і реалізації демократії, захисту прав та свобод людини, рушійною силою у боротьбі з корупцією. Німецький соціолог Ральф Дарендорф, аналізуючи процеси розвитку громадянського суспільства, наголосив, що : «Потрібно 6 місяців щоб організувати вибори, 10 років щоб встановити ринкову економіку, але ціла генерація для того, щоб створити громадянське суспільство. Інакше без громадянського суспільства немає демократії»⁷⁴. Міжнародний досвід свідчить, що сучасні демократичні держави, за наявності розвиненого громадянського суспільства, спроможні результативно боротися з корупцією та перемогти її.

Громадянське суспільство є добровільним, відкритим, самоорганізованим об'єднанням соціально активних громадян, які взаємодіють з державою, стимулюють її розбудову та поряд з цим, виступають запобіжниками відносно неефективного державного управління та корупції⁷⁵.

В контексті розгляду негативного впливу корупції на суспільство та соціальний лад в державі, варто зазначити, що антикорупційна функція громадянського суспільства є важливим напрямком легітимного впливу громадськості на формування та реалізацію заходів антикорупційного спрямування. Зокрема у сфері утвердження і впровадження антикорупційних стратегій, здійснення контролю за доброчесністю посадових та службових осіб органів публічної влади, повідомлення та оприлюднення про факти корупції на публічній службі, проведення просвітницької та інформаційно-аналітичної роботи у сфері боротьби з корупцією.

⁷⁴ Тищенко Ю. А. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» / Ю. Тищенко, С. Горобчишина; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ : Агентство «Україна», 2010. С. 49.

⁷⁵ Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ : Видавництво Ліра-К, НАДУ, 2016. С. 51.

Сьогодні громадськість має цілу низку способів для участі у формуванні і реалізації державної антикорупційної політики: було створено консультаційно-дорадчі органи, до складу яких увійшли представники громадськості; громадськість широко взаємодіє з іноземними донорами, які надають кошти на впровадження реформ і здатні певним чином тиснути на українську владу.

В межах національного законодавства України, правове регулювання участі громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики здійснюється на трьох рівнях:

- 1) конституційному; 2) законодавчому; 3) підзаконному.

Численні закони України, прийняті в рамках антикорупційної політики, створили умови та визначили конкретні форми участі громадянського суспільства у заходах антикорупційного характеру.

До таких законодавчих актів слід віднести Закони України: «Про запобігання корупції», «Про доступ до публічної інформації», «Про очищення влади», «Про Антикорупційну стратегію на 2018 - 2020 роки», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 № 1188-VII, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про звернення громадян», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про здійснення державних закупівель», «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014 № 1227-VII, «Про екологічну експертизу», «Про охорону навколишнього природного середовища» та інші.

Ці нормативно-правові акти спрямовані на забезпечення відкритості та прозорості органів публічної влади, поінформованості суспільства про їх діяльність, а також можливості громадськості донести своє бачення з приводу того чи іншого питання формування та реалізації державної антикорупційної політики.

Статтею 21 Закону України «Про запобігання корупції» визначено форми участі громадськості у заходах із запобігання корупції. Так, громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни у діяльності щодо запобігання корупції мають право:

- 1) повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції;
- 2) запитувати та одержувати від державних органів інформацію про діяльність щодо запобігання корупції;
- 3) проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів і проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів;
- 4) брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції;
- 5) вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, які виникають у сфері запобігання корупції;
- 6) здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції та здійснювати інші не заборонені законом заходи щодо запобігання корупції⁷⁶.

Більшість проблем у правовому регулюванні участі громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні все ж таки полягають у площині практики правозастосування чинного законодавства у цій сфері суспільних відносин. На жаль, реальна участь громадянського суспільства у заходах протидії корупції відповідно до нормативних приписів сьогодні повною мірою не реалізується.

⁷⁶ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

У зв'язку із цим, проаналізувавши законодавчі та підзаконні акти програмного характеру з питань розвитку в Україні громадського сектору, варто виокремити найбільш реально практичні форми участі представників громадянського суспільства в процесі реалізації антикорупційної політики:

1) Подання звернень громадян з питань формування та реалізації державної антикорупційної політики.

Основним законодавчим актом, який регламентує порядок надіслання звернень, є Закон України «Про звернення громадян», що забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, подання пропозицій щодо поліпшення роботи органів публічної влади, викриття недоліків в їхній діяльності.

Звернення громадян щодо формування та реалізації державної антикорупційної політики може бути висловлене в письмовій або усній формі у вигляді: пропозиції (зауваження); заяви (клопотання); скарги.

З 2015 року громадяни можуть звертатися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронною петицією через офіційний веб-сайт вище зазначених органів або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. З 28.08.2015 року розпочав роботу спеціальний розділ «Електронні петиції» веб-сайта Президента України, доступний за електронною адресою petition.president.gov.ua. Електронна петиція, адресована Президенту України, відповідно до Закону України «Про звернення громадян» розглядається за умови збору на її підтримку не менш як 25 тис. підписів громадян протягом не більше трьох місяців із дня оприлюднення петиції⁷⁷.

Окрім цього, у рамках залучення громадськості до боротьби з корупцією 01 лютого 2016 року, у Національному антикорупційному бюро України у тестовому режимі розпочала роботу безкоштовна телефонна лінія

⁷⁷ Про звернення громадян: Закон України від 02 жовт. 1996 № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

0-800-503-200. Зателефонувавши за цим номером, громадяни можуть залишати пропозиції, зауваження, заяви, скарги, запити на отримання публічної інформації, отримувати інформацію про діяльність НАБУ, а також повідомляти про кримінальні правопорушення. Повідомлення громадян, отримані працівниками НАБУ в телефонному режимі, реєструються, оформлюються і передаються для опрацювання компетентним підрозділам.

2) Підготовка запитів та одержання від органів публічної влади інформації про їх діяльність щодо запобігання корупції.

Особливе значення має інформація, яка становить суспільний інтерес, це – відомості про використання публічних коштів, розпорядження державним або комунальним майном, особисті доходи, майно, видатки та зобов'язання фінансового характеру публічних службовців. Очевидно, що доступ до інформації є необхідним інструментом для проведення журналістських розслідувань, стимулювання громадянської активності в антикорупційній сфері.

Доступ до інформації забезпечується шляхом: 1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації: в офіційних друкованих виданнях; на офіційних веб-сайтах у мережі інтернет; на єдиному державному веб-порталі відкритих даних; на інформаційних стендах; будь-яким іншим способом; 2) надання інформації за запитом на інформацію⁷⁸.

Запит на інформацію про результати діяльності органів публічної влади щодо запобігання корупції здійснюється у формі прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що перебуває у його володінні.

⁷⁸ Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 рр.: затверджено Законом України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text>.

3) Участь громадськості у формуванні органів публічної влади. Участь громадськості у формуванні органів публічної влади здійснюється у двох формах:

безпосередня участь – громадськість має право висувати власні кандидатури для участі у конкурсі на зайняття вакантної посади в органі публічної влади, представники громадськості входять до складу конкурсної комісії, яка займається відбором кандидатур на зайняття вакантної посади в органі публічної влади;

опосередкована участь – громадськість має право бути лише присутньою під час здійснення відбору на зайняття вакантної посади в органі публічної влади, а також висвітлювати через ЗМІ цю процедуру. Головною метою залучення громадськості до процесу формування органів публічної влади є зменшення корупційних ризиків на етапі відбору та призначення посадових осіб, а також підвищення відкритості та прозорості кадрової політики.

4) Проведення консультацій з громадськістю у формі публічного громадського обговорення щодо проектів нормативно-правових актів з питань реалізації державної антикорупційної політики. Це має сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю, підвищенню якості підготовки рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для участі громадян у розробці проектів таких рішень.

5) Проведення громадської експертизи та контролю бюджетного процесу як на стадії його формування так і на стадії його виконання. Громадяни мають право контролювати рух бюджетних потоків. Це може здійснюватись шляхом проведення моніторингу виконання бюджетних програм, аналізу фактичних показників виконання бюджету за доходами та видатками, а також оцінки ефективності профінансованих бюджетних програм.

б) Проведення мирних зібрань громадян та консолідація громадян за допомогою створення громадських організацій антикорупційного спрямування. Важливим в Україні елементом громадянського суспільства є громадські рухи, саме громадські рухи становили основу Помаранчевої революції 2004 р. і Революції гідності 2013-2014 р.р. Наразі досить поширеними стали громадські рухи антикорупційного характеру, які здійснюються з метою протидії корупції і викриття корумпованих посадових осіб в органах публічної влади. У числі таких громадських рухів варто назвати: «ЧЕСНО!», «Антикорупційний рух», «Народний контроль», «Вони не мовчали б» (2015), «Корупціонер обкрадає сам себе» (2018) та інші.

Вагому роль у боротьбі з корупцією відіграють також неурядові громадські організації. В Україні на сьогодні вже існує прецедент ефективної участі громадських організацій у формуванні антикорупційної політики. Зокрема, найбільш впливовою громадською організацією антикорупційного спрямування вважається Transparency International Україна. Головною місією цієї організації є зниження рівня корупції в Україні шляхом сприяння прозорості, підзвітності та доброчесності публічної влади і громадянського суспільства⁷⁹. Результатом діяльності ТІ Україна є запровадження електронних систем у сфері публічних закупівель та державних продажів (ProZorro та ProZorro.Продажі). Аналогічно організація долучилася до медичної реформи – передала державі електронну медичну систему eHealth. Роль ТІ Україна була значною у запуску Вищого антикорупційного суду, а саме дана громадська організація здійснювала аналіз претендентів на посади суддів Вищого антикорупційного суду. Українське представництво ТІ одним з перших в країні почало займатися підтримкою викривачів корупції. Окрім цього щороку ТІ Україна проводить масштабні інформаційні кампанії, покликані

⁷⁹ Про нас. Офіційний інтернет-сайт організації Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/about/>.

змінити ставлення суспільства до корупції і здійснює аналітичні дослідження рівня та стану корупції в Україні.

Іншим яскравим прикладом розвитку громадських організацій антикорупційного напрямку є Центр протидії корупції. Головними напрямками її діяльності є виявлення корупційних схем під час закупівлі ліків; контроль за здійсненням державних закупівель; ініціювання розгляду закону про Національне антикорупційне бюро України; створення відкритого державного реєстру бенефіціарних власників юридичних осіб та відкриття доступу до реєстрів майна⁸⁰. Результатом антикорупційної роботи цієї організації стали близько 150 кримінальних справ щодо корупційних правопорушень.

Варто також звернути увагу на роботу громадської організації «Стоп корупції», діяльність якої полягає в публічному тиску на органи влади за рахунок резонансних антикорупційних журналістських розслідувань та поширення інформації в ЗМІ. Паралельно активісти пильнують, аби виявлена інформація отримала відповідну оцінку правоохоронців.

Необхідно також зауважити, що поряд з громадськими організаціями, засоби масової інформації є також впливовими суб'єктами антикорупційної боротьби. Однак ефективність їхньої діяльності досить сильно залежить від їх прозорості та незалежності. На сьогоднішній день проблема прозорості українських ЗМІ є очевидною як для міжнародних експертів, так і для пересічних українців, які втрачають довіру до інформаційних джерел.

До діяльності засобів масової інформації антикорупційного спрямування головним чином відносять журналістські розслідування корупційних злочинів та ефект інформаційних повідомлень про них. Оскільки корупція не любить розголосу, найбільший антикорупційний ефект має співпраця журналістів з правоохоронними органами, а саме

⁸⁰ Про Центр протидії корупції. URL: <https://antac.org.ua/>.

оприлюднення звітів з корупційних зловживань держслужбовців, відкриття проваджень за результатами журналістських розслідувань тощо.

Наприклад, інформаційне агентство «ЛІГАБізнесІнформ» публікує інформаційні та аналітичні матеріали спецрозслідувань про корупцію в різних енергетичних секторах України.

Цікаво також звернути увагу на проект журналістських розслідувань «Наші гроші». В межах цього проекту в Україні діють сайт і телевізійна програма. Ідея про створення інтернет-порталу з'явилася після подій у серпні 2010 року: в той час під тиском журналістів, громадських активістів та окремих політиків відбулися певні зміни у вітчизняному тендерному законодавстві.

Телеверсія «Наші гроші» це телепрограма антикорупційних розслідувань, в рамках якої ведучі розбирають конкретні епізоди крадіжок бюджетних коштів і перетворюють абстрактне слово «корупція» на конкретні цифри й конкретні імена⁸¹.

Безумно, варто також визнати той факт, що наразі в Україні ЗМІ не є повністю незалежними та безсторонніми. І в певних випадках, публікації про факти корупції є замовними, а замовниками такого матеріалу найчастіше виступає політична сила чи одна зі сторін конкретного корупційного злочину. І держава в свою чергу, свідомо чи не свідомо, мінімізує реальні можливості участі ЗМІ в боротьбі з корупцією.

Серйозність проблеми корупції в Україні вимагає активізації процесу залучення пересічних громадян до протидії корупційним ризикам.

Відповідно до висновків соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення USAID #Долучайся, було встановлено, що лише 36,4% опитаних українців заявили про свою готовність долучатися до організованої антикорупційної боротьби.

⁸¹ Хто в Україні очолює антикорупційний рух ? Перелік найбільших антикорупційних проектів. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/khto-v-ukraini-ocholiuie-antykoriuptsiinyi-rukhn-perelik-naibilshykh-antykoriuptsiinykh-proektiv>.

Серед опитаних було визначено, що найбільш популярними формами участі громадськості у заходах антикорупційної діяльності є звернення до засобів масової інформації або повідомлення у соціальних мережах про випадки недоброчесної поведінки державних посадовців (12,6%). Близько 9% респондентів готові брати участь у публічних акціях протесту, підтримувати антикорупційні громадські організації та підписувати петиції, або ж повідомляти правоохоронні органи про випадки корупції⁸².

За результатами проведеного дослідження КМІС встановлено, що значний відсоток (46,8%) дорослого населення вважає, що надання хабаря, неофіційних послуг або подарунка за певних обставин може бути виправданим, якщо це необхідно для владнання важливої для них справи; 41,5% – дотримуються позиції, що корупція не може бути виправданою за жодних обставин. Порівняно із 2015 роком схильність населення виправдовувати корупцію дещо знизилася (на 2,9 відсоткових пунктів, із 49,7% до 46,8%). Як і раніше, дещо більш схильні виправдовувати корупцію люди до 60 років, аніж старші, жінки, аніж чоловіки, та мешканці міст, аніж люди у сільській місцевості. Щодо участі в антикорупційній діяльності свій досвід підтвердили 11,5% опитаних⁸³.

Презентуючи висновки Дослідження цінностей, якими керуються громадяни, коли стикаються з дилемою корупції, Максим Ключар, заступник керівника програми USAID#ВзаємоДія!, доцільно зазначив, що «Дві третини опитаних виправдовують те, що вони вдаються до корупції піклуванням про свою безпеку, комфорт та бажанням швидко розв'язати певні проблеми. Чверть опитаних не бере участь у корупції через розуміння шкоди корупції для суспільства, бажання жити за правилами та морального задоволення сказати в очі корупціонеру «ні». При цьому є фактори, які можуть як сприяти

⁸² Сприйняття корупції в Україні: презентація дослідження. Український кризовий медіа-центр. 2019. URL: <https://uacrisis.org/uk/2658-2>.

⁸³ Так само.

корупції, так і спонукати до боротьби з нею – це страх покарання та бажання зберегти гроші»⁸⁴.

Таким чином, чинне законодавство України передбачає чимало способів впливу громадянського суспільства на діяльність із запобігання і протидії корупції. Однак поряд з цим корумпований стан системи органів публічної влади позбавляє громадян реальних ефективних державно-управлінських механізмів участі у боротьбі з корупцією. На наш погляд, відносини партнерства та рівноправності державного та громадського сектора можуть стати дієвими у боротьбі з корупцією. Українська влада сама має бути зацікавлена у співробітництві з інститутами громадянського суспільства у сфері протидії поширенню корупції. В обов'язковому порядку органи державної влади повинні підтримувати громадську ініціативу шляхом створення сприятливих умов для її виникнення та реалізації.

Проаналізувавши законодавче регулювання та практичне втілення різних форм участі громадськості у заходах антикорупційної політики було визначено, що найбільш ефективними напрямками є моніторинг інформації, повідомлення про корупційні правопорушення, інформування населення та вплив на владу щодо проведення реформ у сфері запобігання корупції.

В подальшому сучасне громадянське суспільство в Україні за допомогою громадських організацій та рухів має сформувати нові антикорупційні ідеї, оприлюднювати факти корупції та здійснювати громадський контроль за розслідуванням і засудженням корупційних деліктів. Прийняття й проведення в життя антикорупційних рішень, а також просвітницька діяльність мають бути спрямовані на формування антикорупційної свідомості українського суспільства.

⁸⁴ Сприйняття корупції в Україні: презентація дослідження. *Український кризовий медіа-центр*. 2019. URL: <https://uacrisis.org/uk/2658-2>.

Висновки до Розділу 2

Отже, в процесі дослідження шляхів реалізації антикорупційної політики було визначено, що в Україні у сфері запобігання та протидії корупції створена вагома нормативно-правова база. Однак в умовах сьогодення для досягнення значних успіхів в антикорупційній політиці українське законодавство потребує певного вдосконалення. Зокрема у розширенні контрольної діяльності спеціальних суб'єктів, які забезпечують реалізацію антикорупційних заходів. У зв'язку з цим, нагальним є прийняття нормативно-правових актів щодо запобігання конфлікту інтересів, контролю за декларуванням доходів і їх витрачанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Поряд з цим закріплення законодавчих гарантій відокремлення політичних і адміністративних функцій в системі органів державної влади, реальне розмежування суспільних, державних та комерційних (приватних) інтересів бізнесу і влади мають стати запорукою ефективної антикорупційної політики.

Важливим фактором в процесі здійснення антикорупційної політики є стрімкий розвиток антикорупційних органів. В Україні хоча і створені антикорупційні органи, однак на жаль діяльність цих державних інституцій неефективна. Здійснювані дії у реалізації основних антикорупційних заходів нескоординовані, відсутні реальні результати діяльності. Усе це, у свою чергу, формує негативне ставлення громадськості до таких новостворених інституцій і ставить під загрозу успішність здійснення державної антикорупційної політики.

Діяльність інститутів громадянського суспільства та їх мобілізація щодо запобігання корупції дозволяє перетворити державну політику у сфері запобігання корупції на вагомий інструмент сучасного реформування в Україні.

Участь громадськості в процесі реалізації антикорупційної діяльності має відбуватись за допомогою комплексного застосування

попереджувальних, просвітницьких, викривальницьких та контролюючих заходів. В цьому напрямку суттєве значення має активізація діяльності громадських організацій. Адже громадські організації сприяють прозорості функціонування владних структур, публічному висвітленню фактів корупційних правопорушень та притягненню корупціонерів до юридичної відповідальності. На наш погляд ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є безумовною передумовою розвитку демократії.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасні проблеми розвитку антикорупційної політики в Україні

На підставі прийнятих антикорупційних законів у період 2014-2016 років в Україні було здійснено найбільш масштабне та системне реформування антикорупційного законодавства. Відповідно до проаналізованої законодавчої бази антикорупційної політики визначено, що в нашій державі створено достатні законодавчі передумови для розбудови дієвого державного механізму запобігання та протидії корупції.

Проте наразі самі органи державної влади не демонструють рішучості до побудови стійкої та ефективної системи запобігання корупції. Носії політичної волі виявляються незацікавленими та неготовими здійснювати антикорупційні реформи на практиці. В цьому контексті можна зауважити, що положення прийнятих законів антикорупційного спрямування не виконуються або реалізуються лише частково. Про це свідчить факт складного формування складу новостворених інституцій боротьби з корупцією, зволікання з початком їх практичної роботи та труднощами, що виникають на шляху їх діяльності. У підсумку цього, очікувані від антикорупційної реформи зміни щодо зменшення корупційних проявів, мінімізації корупційних ризиків в діяльності представників владних структур та бізнесу, підвищення прозорості та підзвітності органів публічної влади перед суспільством в більшості випадків не знаходить свого реального втілення.

Станом на теперішній час, результат від проведеної антикорупційної політики значно нижчий за очікуваний, що демонструє наявність комплексу системних проблем.

Так, відсутність невідворотності покарання за вчинювані корупційні правопорушення в сукупності з надзвичайною бюрократизацією системи державного управління, невідповідності матеріального забезпечення державних службовців реаліям життя, створюють всі умови для розвитку та існування корупції в нашій державі.

1) Однією з найбільш істотних проблем у подоланні корупції є відсутність політичної волі органів публічної влади в умовах реалізації антикорупційної політики.

Ні законодавчі, ні адміністративні, ні будь-які інші заходи, що спрямовані на протидію корупції, не можуть бути ефективними, якщо немає політичної волі на всіх рівнях влади⁸⁵. Наразі прийняття нового антикорупційного законодавства, створення відповідних суб'єктів протидії корупції, проходить під тиском громадянського суспільства та авторитетних міжнародних інституцій на органи державної влади України. Саме формування у високопосадовців політичної волі на протидію корупції є визначальним у дієвості здійснюваних антикорупційних реформ.

2) Відсутність чіткої стратегії та як наслідок результативності роботи антикорупційних органів.

За підрахунками фахових юристів, нині в Україні діють та заявлені права на формування й функціонування 26 державних структур, покликаних запобігати і протидіяти корупції⁸⁶. Існування в Україні великої кількості інституцій антикорупційного спрямування призводить до дублювання споріднених функцій органів державної влади, неузгодженості дій різних владних структур, непослідовності і суперечливості їх рішень. Перелік відомств і посад, які створено останнім часом задля боротьби з корупцією в

⁸⁵ Михайленко Д. Г. Проблеми формування та реалізації політичної волі протидіяти корупції в Україні. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф.крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 212.

⁸⁶ Скулиш Є. Державне бюро розслідувань як спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції. *Право України*. 2015. № 12. С. 33.

Україні, поки що не дає конкретної відповіді на питання, хто ж реально керує цією боротьбою та хто, відповідальний за кінцевий результат.

В даному контексті, доцільно зауважити, що на відміну від України, успішна міжнародна практика свідчить про тяжіння до мінімізації кількості органів, відповідальних за протидію корупції, при максимальному розширенні переліку притаманних їм функцій. Великою проблемою на шляху формування та функціонування нових органів є те, що високопосадовці, на яких поширюється сфера повноважень нових органів, хочуть зберегти свій вплив на ці процеси. В свою чергу громадяни на місцях не вірять в ефективність нових антикорупційних органів, оскільки всі справи блокуються на рівні судів і прокуратури⁸⁷. На даному етапі важливим є контрольна функція у здійсненні антикорупційної політики, яку поки що не реалізовано жодним органом держави, зокрема проведення на постійній основі оцінки стану справ з корупцією та моніторингу реалізації державної антикорупційної діяльності.

3) Корумпований стан системи правосуддя позбавляє громадян ефективних державно-правових механізмів захисту своїх прав і свобод.

В ході проведення судової реформи судді стали більшою мірою орієнтуватися на інтереси і пріоритети тих, хто забезпечує їм високий рівень добробуту, а не на норми законодавчих актів⁸⁸. Тому і корупційний рівень в українських судах не знизився, а виріс. Надмірні гарантії незалежності суддів створюють додаткові ризики під час прийняття рішень, що доповнюється корумпованістю судової системи та впливом особистих зв'язків на кар'єрне просування суддів. Викликає занепокоєння й низький рівень викриття і притягнення до відповідальності суддів-корупціонерів у зв'язку із наявністю суддівської недоторканності.

⁸⁷ Тарасенко Н. Боротьба з корупцією в Україні: успіхи, проблеми, перспективи. *Україна: події, факти, коментарі*. 2015. № 19. С. 37. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr19.pdf>.

⁸⁸ Опак. К. М. До питання протидії корупції в судовій системі України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн.* Київ : Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблеми боротьби з організ. злочинністю, 2013. № 3 (31). Спец. вип. С. 140.

Як наслідок, належним чином не забезпечується право особи на судовий захист, справедливий та своєчасний розгляд справи у суді. Корумпованість судової системи ставить під загрозу не лише реалізацію в Україні принципу верховенства права, законності, але й зважаючи на масштаби поширення корупції, є загрозою національній безпеці держави. Тому в обов'язковому порядку вимагає вжиття рішучих та виважених дій в процесі здійснення антикорупційних заходів.

4) Уникнення юридичної відповідальності та реального покарання за корупційні правопорушення.

Корупція настільки проникла в апарат держави, що до кримінальної відповідальності притягнути топ-корупціонера практично неможливо. У зв'язку із тим, що він на кошти, одержані корупційним шляхом може або просто відкупитися від корумпованих правоохоронців чи суддів, або ж в іншому випадку – забезпечити себе кваліфікованою юридичною допомогою захисників, які використовуючи системні прогалини у законодавстві та відповідні законодавчі перешкоди ефективного досудового розслідування, доб'ються якщо не закриття кримінального провадження, то принаймні винесення виправдувального вироку⁸⁹.

5) Конфлікт на Донбасі та проведення Антитерористичної операції.

Події на сході держави і проведення АТО стали живильним джерелом для корупції в Україні. Але наразі у колі вищих органів державної влади війна – це виправдання, а не причина, аби не викорінювати систему корупції в Україні. У 2015 на армію виділили майже 50 мільярдів гривень. При цьому вже в 2019 на оборону заклали вже понад 100 мільярдів гривень. Оборонний комплекс почав отримувати значні надходження, тобто бюджетні кошти. Однак бюджетні кошти для армії витрачаються під грифом державної

⁸⁹ Возний А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]* : матеріали IV Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 46. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/pravova-prosvita/osnovi-antikorupciynogo-zakonodavstva-ukrayini/naukovi-statti-ta-tezi-z-antikorupciynoyi-tematiki/materiali-iv-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferenciyi.pdf>.

таємниці, без будь-яких конкурсів. Що, на жаль, відкрило для посадовців високого рівня можливість створювати корупційні схеми для того, щоб задовольнити свої корисливі інтереси. Значної модернізації української армії не відбулось, кошти які були виділені з Державного Бюджету та фінансові допомоги міжнародних організацій, іноземних держав були розподілені українськими можновладцями на рівні вищих органів державної влади. Армія отримала мінімальне фінансування і недостатнє технічне забезпечення. Окрім цього корупція в межах території проведення АТО активно процвітає і на низькому (побутовому) рівні. Непоодинокими є випадки, коли на контрольно-пропускних пунктах при перетині лінії розмежування для легкого і швидкого проходження паспортного контролю пересічні громадяни вдаються до підкупу державних службовців митної служби. До того ж варто зауважити, що на території АТО поширеними є випадки контрабанди і нелегального провезення товару через лінію розмежування.

Враховуючи проаналізовані негативні корупційні ризики, у зв'язку із проведенням АТО на Донбасі, можна чітко встановити, що не позбавившись корупції, українцям буде важко виграти війну.

6) Лояльне ставлення населення до корупційних проявів в життєдіяльності держави.

Українці успадкували етику виживання, в основі якої лежить недовіра до держави та її органів, котрі вважаються відверто ворожими. У результаті ставлення багатьох українців до корупції доволі неоднозначне: з одного боку вони рішуче виступають проти неї, а з іншого – цілком толерантно ставляться до кумівства та інших способів захисту своїх інтересів. Багато хто також вважає за краще заплатити хабар, щоб вирішити якесь незначне питання, наприклад, ухилитися від сплати штрафу або отримати певний дозвіл. Тому як свідчать результати досліджень, проведених в Україні протягом останніх років, більше половини населення схильне до вчинення корупційних правопорушень у разі, якщо це може сприяти розв'язанню

проблеми⁹⁰. Попри це, громадяни мають бути свідомі того, що вони також несуть відповідальність за зменшення масштабів корупції. За умови ефективної роз'яснювальної роботи серед населення, українці зможуть змінити ставлення до такої практики як до неприйнятної корупційної і, таким чином, антикорупційний потенціал суспільства значно зросте.

7) Фактично з початку 2018 року в Україні відсутня Антикорупційна стратегія.

У 2014 році Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на період 2014-2017 рр.» було визначено вектори для створення ефективної загальнодержавної системи запобігання і протидії корупції, запроваджено завдання та заходи щодо зменшення корупційного рівня в сфері публічної служби.

Починаючи з 2018 року і по теперішній час, Україна не має антикорупційної стратегії, яка визначає пріоритети та окреслює загальне бачення державної політики у сфері запобігання та протидії корупції. Разом із тим, цей документ є підставою для розробки і затвердження Державної програми з впровадження антикорупційної стратегії, де вже більш чітко і конкретизовано прописано план дій кожного з уже створених державних органів антикорупційного спрямування. Через відсутність стратегії, відповідно, і антикорупційні органи діють незлагоджено, заходи по боротьбі з корупцією несистемні та нескоординовані.

Досліджуючи цю проблему, слід звернути увагу, що восени 2017-го року Національне агентство із запобігання корупції підготувало проект Антикорупційної стратегії на 2018-2020 роки, проте він був розроблений неякісно та непрофесійно і критично сприйнятий громадськістю. Цього року Національне агентство України з питань запобігання корупції презентувало уряду новий проект Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки. 21 вересня 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив даний проект та надіслав на

⁹⁰ Лаф Д., Дубровський В. Чи ефективні антикорупційні реформи в Україні? *Королівський інститут міжнародних відносин*. Лондон, 2018. С. 37. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2019-03-05-AntiCorruptionUkrainian.pdf>.

розгляд Верховної Ради України проект закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки», яким має бути затверджена Антикорупційна стратегія на 2020-2024 роки. Законопроект № 4135 вже зареєстрований у парламенті від 29.09.2020 року⁹¹.

Дуже сподіваємось, що ця Антикорупційна стратегія буде якнайшвидше прийнята Верховною Радою України і стане рушійною організаційно-правовою силою в процесі реалізації заходів антикорупційної політики та координації роботи антикорупційних державних органів.

8) Особлива увага в процесі реалізації антикорупційної політики зосереджена здебільшого на боротьбі з нею, натомість превентивні заходи запобігання цьому явищу залишаються недостатньо сформовані.

Так, антикорупційна політика базується здебільшого на вжитті з боку держави репресивних заходів, а основні зусилля суб'єктів антикорупційної діяльності спрямовуються фактично на корупціонерів, тобто на ліквідацію наслідків уже скоєних злочинів. Держава намагається боротися з наслідками, а не причинами, створюючи різноманітні антикорупційні органи, запроваджуючи системи моніторингу та покарання за корупційні правопорушення. Акцент антикорупційної діяльності має бути зміщено від каральних заходів до заходів щодо усунення причин та умов, які спричиняють і зумовлюють корупцію, тобто до антикорупційної профілактики⁹².

Таким чином, нині процес антикорупційних новацій виглядає нескінченним. Фактично антикорупційна реформа в Україні повноцінно проведена лише на папері. На жаль, попри показово високий рівень активності владних ініціатив в сфері антикорупційної політики, їх ефективність наразі залишається недостатньо помітною. Сьогодні, для

⁹¹ Глава держави закликає Верховну Раду якнайшвидше затвердити Антикорупційну стратегію на 2020-2024 роки. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-zaklikaye-verhovnu-radu-yaknajshvidshe-zatver-64061>.

⁹² Марченко В. Ю. Антикорупційна політика в Україні: поняття, зміст та етапи формування. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 122. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/30.pdf>.

національного й суспільного розвитку важливими є рішучі й ефективні дії держави по запобіганню і реальній протидії корупції в будь-яких конкретних проявах.

Тому, час покаже, чи заяви про боротьбу з корупцією – лише слова, чи є реальна політична воля представників державної влади.

3.2. Міжнародні стандарти, зарубіжна практика запобігання і протидії корупції та напрями їх адаптації в Україні

Сучасний світ давно визнав корупцію глобальною проблемою. Поширення численних проявів корупції на міжнародному просторі змусило об'єднувати сили спільнот для вироблення дієвих заходів протидії цьому соціально небезпечному явищу. Зокрема, активна співпраця у цьому напрямку відбувається в рамках міжнародних організацій.

Варто згадати, що одним з перших міжнародних документів антикорупційного спрямування є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3514(XXX) від 15.12.1975 року, яка засудила всі види корупції, зокрема хабарництво, та виробила рекомендації для вжиття державами заходів, необхідних для запобігання та протидії корупції⁹³.

В подальшому в результаті спільних зусиль впливових міжнародних спільнот було вироблено значну кількість міжнародних документів у сфері протидії корупції, основними з яких є:

- 1) Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції;
- 2) Комюніке Європейської комісії від 28 травня 2003 р. щодо комплексної політики Європейського Союзу з протидії корупції;
- 3) Рамкове рішення Ради Європейського Союзу № 568 від 22 липня 2003 р. «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі»;
- 4) Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи;

⁹³ Констенко О. Б., Кухарук А. В. Імплементація європейських стандартів запобігання та боротьби з корупцією в національне законодавство : навч.-метод. матеріали / за ред. Т. А. Саченко. Київ : НАДУ, 2013. С. 8.

5) Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію Ради Європи;

6) Рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO);

7) Конвенція Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» та інші.

Зазначені міжнародні юридичні інструменти відрізняються за сферою застосування, проте містять спільну мету – встановити загальні стандарти боротьби з корупцією шляхом забезпечення виконання антикорупційних законів на національному рівні.

Аналізуючи результати спільних угод держав у сфері протидії корупції, слід особливу увагу звернути на Конвенцію Об'єднаних Націй щодо протидії корупції від 31 жовтня 2003 року. Цей юридичний акт є результатом спільних міжнародних домовленостей і визначає фундаментальні засади антикорупційної політики держав-учасниць.

Норми Конвенції передбачають⁹⁴:

створення спеціального органу (органів), діяльність якого спрямовується на запобігання й протидію корупції (ст. 6);

активну участь представників громадянського суспільства в здійсненні заходів антикорупційної діяльності (ст. 13);

оптимізацію функціонування публічного та приватного сектору (ст. 7 та 12);

впорядкування сфери державних закупівель й управління державними фінансами (ст. 9);

закріплення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та окреслення корупційних злочинів.

До того ж, окрім антикорупційної діяльності ООН, спостерігається активізація антикорупційного співробітництва держав на регіональному рівні.

⁹⁴ Конвенція ООН проти корупції: ратифікована Законом України від 16 жовт. 2006 р. № 251-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

Першочергово варто проаналізувати діяльність Ради Європи в напрямку формування антикорупційних програм. Ця міжнародна організація у боротьбі з корупцією працює щодо трьох взаємопов'язаних аспектах, а саме: вироблення загальноєвропейських норм та стандартів, контроль за їх дотриманням, а також надання технічної допомоги державам та регіонам. Рада Європи розробила кілька сучасних європейських антикорупційних Конвенцій.

Це зокрема, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією та Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (1999 р.). Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією визначає обов'язкові для країн-членів підстави криміналізації корупційних дій, їх перелік, види та обсяги міжнародної правової допомоги, а також заходи з міжнародного контролю⁹⁵.

В свою чергу метою Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією є запровадження ефективних засобів правового захисту осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, для надання таким особам можливості захищати свої права та інтереси⁹⁶.

Слід підкреслити, що важливим досягненням Ради Європи є створення **Групи держав проти корупції (GRECO)** – інституції до повноважень якої належить оцінка рівня корупції в державах-членах організації; підтримка в проведенні необхідних законодавчих та інституційних реформ в антикорупційній сфері; здійснення моніторингу та контролю за виконанням угод і правових документів, прийнятих Радою Європи.

Європейський Союз (ЄС) в свою чергу також приділяє особливо увагу питанню протидії корупції. Серед документів Європейського Союзу у сфері боротьби з корупцією найважливішими є Комюніке Європейської комісії від 28 травня 2003 р. щодо комплексної політики ЄС з протидії корупції, в якій визначено основні засади боротьби з цим негативним явищем в Євросоюзі та

⁹⁵ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січ. 1999 р. № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

⁹⁶ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: ратифікована Законом України від 16 берез. 2005 р. № 2476-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text.

окреслено принципи вдосконалення протидії корупції в нових країнах-членах, країнах-кандидатах і третіх країнах.

Розроблення та впровадження заходів антикорупційного спрямування здійснюється і на інших континентах, так Організація американських держав прийняла Міжамериканську конвенцію по боротьбі з корупцією, 1996р.⁹⁷, а Глобальна коаліція для Африки – 25 принципів боротьби з корупцією, 1999 р., тощо.

Міжнародна Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) проводить регіональну програму по боротьбі з корупцією у Східній Європі та Центральній Азії. 10 вересня 2003 року в межах цієї програми у Стамбулі було підписано План дій по боротьбі з корупцією для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану та України. Основні принципи Стамбульського плану дій – розвиток ефективної і прозорої системи державної служби, посилення боротьби з хабарництвом і забезпечення чесності в бізнесі, підтримка активної участі громадськості в реформах антикорупційного спрямування та закріплення за державою обов’язку інформувати населення щодо антикорупційної політики⁹⁸.

Аналізуючи діяльність в сфері протидії та запобігання корупції в рамках згаданих вище міжнародних організаціях, можна чітко встановити, що прийняті антикорупційні угоди посилюють політичні зобов’язання держав-учасниць у боротьбі з корупцією та визначають основоположні міжнародні норми і процедури протидії цьому явищу. Це свідчить на користь того, що міжнародне співтовариство реально зацікавлене в тому, щоб протидіяти корупції як на національному рівні, так і в глобальному масштабі.

На сьогодні Україна підтвердила свою участь у низці антикорупційних програм, які здійснюються на міжнародному рівні:

⁹⁷ Міжамериканська конвенція проти корупції від 29 берез. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_089#Text.

⁹⁸ Стамбульський план дій з боротьби проти корупції від 21 січ. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-04#Text.

1. У вересні 2003 р. Україна приєдналася до Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією.

2. Україною ратифіковані: - у березні 2005 р. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією; - у жовтні 2006 р. конвенції: Організації Об'єднаних Націй проти корупції; Ради Європи проти корупції в контексті кримінального права та додатковий протокол до неї.

3. У 2006 р. Україна приєдналася до Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO).

4. Україна долучилася до фінансування антикорупційних заходів у рамках Порогової програми американської державної корпорації «Виклики тисячоліття», основною метою якої є реформа судової системи, вдосконалення застосування етичних стандартів та залучення до боротьби з корупцією громадянського суспільства.

Однак поряд з цим, враховуючи теперішній лише початковий етап втілення у життя заходів антикорупційної політики в Україні, є доцільним розглянути досвід окремих держав світу, які ефективно та результативно ведуть боротьбу з проявами корупції.

Так, до держав, які створили дієвий механізм протидії корупції, можна віднести: Фінляндію, Данію, Нову Зеландію, Ісландію, Сінгапур, Швецію, Канаду, Нідерланди, Люксембург, Норвегію, Австралію, Швейцарію, Великобританію, Австрію, Ізраїль, США, Чилі, Ірландію, Німеччину та ін.

Взірцем найменш корумпованих країн, є Скандинавські держави, зокрема **Фінляндія**. Саме цю державу міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією «Трансперенсі Інтернешнл» визначає як одну з найменш корумпованих серед 133 країн світу.

У Фінляндії антикорупційна діяльність діє на основі особливої системи правосвідомості громадян, яка не дозволяє на моральному рівні давати і брати хабарі, тому в країні не має ні спеціального антикорупційного законодавства, ні спеціального органу для боротьби з корупцією. Замість

цього в країні діють запобіжні антикорупційні норми, виписані в низці правових актів про державну службу та фінансування політичних партій⁹⁹.

Журналістські розслідування ЗМІ, в результаті яких вся інформація, що представлена журналістами аналізується компетентними органами правопорядку Фінляндії є ефективним засобом контролю діяльності чиновників. Крім того, Фінляндія також відмовилася від недоторканності президента, депутатів, чиновників і суддів, тому кожен з них може постати перед судом за корупцію без попереднього схвалення з боку вищих органів. В цій державі населення не боїться політиків, і політики не бояться народу – вони всі почуваються членами одного громадянського суспільства.

Досвід протидії корупції в **Новій Зеландії** передбачає розвиток правосвідомості громадян в аспекті того, що корупція не є засобом вирішення проблем. З цією метою в країні регулярно проводяться конференції та семінари, на яких ознайомлюють всіх бажаючих з антикорупційною політикою держави, правилами і порядком звернення зі скаргою на факти корупції чи шахрайства. Головним серед антикорупційних органів цієї держави є SFO – спеціальне відомство по боротьбі з великим шахрайством. Даний орган має право аналізувати декларації доходів і витрат громадян. Журналісти періодично публікують статті про витрати чиновників на нерухоме та рухоме майно. Публікація, яка викликає суспільний резонанс серед громадськості, може стати причиною звільнення держслужбовця, який живе невідповідно до своїх заробітків¹⁰⁰.

Ще однією з найбільш вільних від корупції держав є **Швеція**. У Швеції механізм запобігання та протидії корупції побудований на чотирьох основних принципах: 1) заборона особистих контактів чиновника та громадянина; 2) обов'язкове декларування доходів; 3) обмеження готівкових розрахунків (заборонено приймати готівкові платежі більш ніж на 5-6 тисяч євро); 4) повна відкритість діяльності влади. Всі декларації посадових осіб

⁹⁹ Трепак В. М. Система заходів антикорупційної діяльності у розвинутих країнах світу. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_27.

¹⁰⁰ Калініна А. Світові антикорупційні інструменти і Україна. *Держзакупівлі*. 2016. № 3. С. 12.

органів державної влади знаходяться у відкритому доступі. Крім того, фіскальні органи регулярно їх перевіряють на виявлення ознак раптового збагачення.

Позитивний приклад комплексної боротьби з корупцією представляє антикорупційна стратегія **Сінгапуру**, основними засадами якої є: прозорість діяльності органів влади, зменшення рівня низової корупції, створення атмосфери чесності та довіри до державної служби, щорічна контрольована звітність державних службовців про їх доходи та заробітні плати. У цій державі діє спеціальний орган – Бюро по розслідуванню випадків корупції, яке складається з трьох відділів: оперативного, адміністративного та інформаційного. Бюро вивчає методи роботи потенційно схильних до корупції державних органів з метою виявлення можливих слабкосте, перевіряє випадки зловживань серед державних службовців і повідомляє про них відповідні органи для здійснення превентивних заходів. Адміністративний та інформаційний відділи, крім виконання оперативної роботи, відповідають за відбір кандидатів на високі державні посади, проводять профілактичні заходи, організовують тендери на державне замовлення. Головна ідея антикорупційної політики Сінгапура полягає в «прагненні мінімізувати або виключити умови, що створюють як стимул, так і можливість особи здійснення корумпованих дій»¹⁰¹. Очевидно, що ефективна боротьба з корупцією є одним з ключових чинників економічного успіху Сінгапура.

В основу протидії корупції в **Німеччині** покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація майна) і створенням належної правової бази для унеможливлення відмивання «брудних» грошей. Банківські установи зобов'язані надавати правоохоронним органам інформацію про операції з грошима у розмірі понад

¹⁰¹ Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби [Текст]. Івано-Франківськ : Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації, 2012. С. 49.

20 тис. євро за умов, що ця інформація використовуватиметься виключно для розслідування¹⁰².

Привертає увагу також намір уряду Німеччини створити реєстр корумпованих фірм. Сутність такого заходу полягає в тому, що фірма, яку включено до реєстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, стає об'єктом більш пильної уваги правоохоронних органів.

Водночас, у ФРН створена і діє незалежна від гілок влади служба Омбудсмена. Саме до неї звертається більшість громадян у випадку прояву корупції. Після короткої перевірки матеріали передають прокурору для офіційного розслідування, під час якого високопрофесійні й високооплачувані правоохоронні органи чесно і відповідально проводять слідчі дії щодо викриття корупційних схем. Поряд з цим, обмеженню корупції сприяє і висока повага населення до закону та правопорядку.

В контексті аналізу зарубіжного досвіду протидії корупції варто дослідити стратегію антикорупційної діяльності **Сполучених Штатів Америки**. Адже США створили дієву систему заходів адміністративно-правового впливу, яку доцільно буде врахувати при розробленні Антикорупційної стратегії України. Так, до антикорупційних заходів США відносяться:

- 1) постійний контроль за обов'язковим декларуванням фінансових доходів та видатків службовця за рік;
- 2) кримінальна відповідальність не лише фізичних, а й юридичних осіб за корупційну діяльність;
- 3) перевірка державних службовців на поліграфі;
- 4) відсутність імунітету для посадових осіб будь-якого рівня, включно президента, сенаторів та конгресменів;
- 5) чіткий розподіл функцій між органами, які здійснюють антикорупційну діяльність;

¹⁰² Коруля І. В. Зарубіжний досвід у сфері протидії корупції та можливість його використання в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 171.

б) звітування політичних партій про фінансування передвиборчої кампанії¹⁰³.

На наш погляд досвід антикорупційної діяльності **Грузії** є найбільш придатним для України. Ця країна обрала більш радикальну стратегію протидії корупції шляхом гранично можливого зменшення ролі держави в регулюванні суспільних процесів. Вочевидь, головною метою цих заходів була необхідність докорінно покращити інвестиційний клімат в країні, досягти бурхливого розвитку приватного сектора. Сутність цього шляху полягала у скороченні державного апарату, максимальному роздержавленні власності, реформі податкової та митної систем, створенні вільних економічних зон.

У зв'язку із зазначеним, міжнародні стандарти боротьби з корупцією знаходять свій розвиток і органічно доповнюються позитивними зарубіжними практиками запобігання та протидії корупції. Кожна з держав має свої особливості в організації антикорупційної діяльності, але спільними для них є: наявність політичної волі щодо активного здійснення антикорупційних заходів; створення відповідної правової бази; залучення громадських організацій до протидії проявам корупції. Водночас для посилення боротьби з корупцією в Україні слід максимально використати механізми, що застосовуються в розвинених державах і дають змогу обмежити корупцію масштабами, що не загрожують суспільному розвитку.

3.3. Способи вдосконалення механізмів запобігання та протидії корупції в Україні

Наразі сучасні результати боротьби з корупцією в Україні, які забезпечуються за допомогою репресивних заходів, спричиняють лише загострення цього суспільно-небезпечного явища. Зі світового досвіду бачимо, що ефективні антикорупційні програми ґрунтуються на

¹⁰³ Лалаян К. Д. Зарубежный опыт противодействия коррупции. *Налоговая политика и практика*. 2011. № 7(103). С. 41.

комплексному застосуванні примусових, запобіжних та просвітницьких процедур. Враховуючи зазначене, на нашу думку заходи щодо вдосконалення державної антикорупційної політики в Україні слід спрямовувати на покращення вітчизняних антикорупційних законів та інституційної системи, а також сприяти поширенню антикорупційних практик у приватному секторі. Потрібна логічна й організована система установ, заходів та механізмів боротьби з корупцією на основі чіткого розподілу обов'язків між ними, концентрації, контролю та координування спільних зусиль.

Механізм запобігання та протидії корупції має бути спрямований на здійснення політичних, законодавчих, громадських й освітніх заходів. В цьому напрямку необхідно більше уваги приділяти питанням зміцнення правоохоронної системи, координації відомчих антикорупційних програм і дій на місцях, а також реалізації заходів міжнародного співробітництва щодо протидії корупції.

Разом з тим, на сучасному етапі вкрай важливо реалізувати прийняте антикорупційне законодавство, визначити механізм його реалізації у діяльності спеціалізованих органів, а також виправити ті законодавчі недоліки, які були допущені.

Виходячи з вище наведеного, можна зробити висновок, що для антикорупційних змін в Україні необхідно:

1.) Приймати такі законодавчі акти, щоб можливість виникнення корупції при їх реалізації була б мінімальною, і контролювати неухильне виконання їхніх положень.

Закони антикорупційного спрямування мають містити чіткі та зрозумілі за конструкцією норми права, які закріплюють практично виконувані заходи антикорупційної політики. При цьому доцільно також імплементувати закон про прозоре фінансування політичних партій і реформувати законодавство про державну службу та службу в органах місцевого самоврядування.

2.) Завершити адаптацію законодавства України до вимог Європейського Союзу.

3.) Законодавчо закріпити необхідність проведення поліграфічного дослідження при проходженні конкурсу на посади державної служби, при просуванні по службі, що унеможливить зайняття відповідальної посади людиною, яка вже вчиняла або має схильність вчинити протиправні дії.

4.) Забезпечити принцип незалежності в роботі антикорупційних органів та унеможливити їх політичне підпорядкування правлячій еліті.

В цьому напрямі необхідно налагодити ефективну роботу Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного антикорупційного бюро, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Вищого антикорупційного суду, провести чітке розмежування функцій між ними та зон відповідальності. Слід, насамперед, удосконалити діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції щодо неухильного забезпечення перевірки е-декларацій високопосадовців та оперативного реагування на виявлені порушення.

5.) Здійснити реформу судової системи, сформувати чесний і непідкупний судовий корпус, що буде діяти відповідно до принципу верховенства права та реалізовувати гарантії справедливого судочинства.

6.) Навести порядок у сфері фінансової дисципліни.

Необхідно і вкрай важливо закрити легальні й нелегальні шляхи витоку фінансового капіталу та тіньового переведення активів за межі України. Задля цього Національному банку України необхідно посилити свій контроль, а Уряду слід денонсувати угоди про уникнення подвійного оподаткування в офшорних зонах, зокрема, з Кіпром. Окрім цього варто врегулювати діяльність фінансової розвідки (фінмоніторингу), спростити процедури податкової звітності, сплати податкових і неподаткових платежів.

7.) Проводити систематичний моніторинг реалізації заходів антикорупційного спрямування. Актуальним є розроблення єдиної системи моніторингу, яка б сприяла своєчасному та постійному контролю за станом

корупції в Україні, діяльністю органів державної влади у сфері протидії корупції з метою усунення негативних проявів поширення корупційних ризиків.

8.) Запровадити використання інноваційних технологій при наданні адміністративних послуг для громадян. На нашу думку, це зумовить зменшення кількості особистих контактів громадян з державними чиновниками, підвищить об'єктивність та забезпечить прозорість прийняття рішень органами державної влади. В цьому напрямку необхідно прискорити процес впровадження електронного документообігу та електронного цифрового підпису на загальнодержавному та місцевому рівнях. Зокрема, доцільно запровадити використання електронної пошти для замовлення адміністративних послуг.

9.) Забезпечити реальну прозорість та інформаційну відкритість влади.

10.) Практично реалізовувати принцип невідворотного покарання для посадовців, що вчинили корупційний злочин, у тому числі за подання неправдивої інформації в декларації. Забезпечити систему суворих покарань для посадовців за корупційне правопорушення, з неможливістю подальшого зайняття посади у структурі державної служби.

11.) Підвищити рівень доброчесності публічних службовців. Схвалити кодекс етичної поведінки державного службовця. Посадові особи повинні бути справжніми патріотами України і при здійсненні своїх повноважень мають керуватись принципом «спочатку думай про державу, а потім про себе».

12.) Провести масштабну реформу державного управління, яка буде спрямована на оптимізацію структур державного апарату. Кількість державних службовців має бути приведена у відповідність до обсягу повноважень, які визначені для відповідного органу державної влади. Додатково слід ввести в практику ротацію державних службовців, періодичне переведення чиновника на нове місце роботи всередині відомства або на

аналогічне місце в іншому відомстві. Це сприятиме розриву ймовірних корупційних зв'язків.

13.) Розробити реальні механізми захисту викривачів корупції, оскільки інститут викривачів є важливим запобіжником для виникнення та поширення корупції у суспільстві.

14.) Підтримувати діяльність громадських організацій антикорупційного спрямування з метою формування антикорупційної суспільної свідомості.

15.) Забезпечити гарантії незалежності для засобів масової інформації. Адже останнім часом саме завдяки активній діяльності засобів масової інформації виявляються факти корупційних діянь представників влади, що становлять істотний суспільний резонанс.

16.) Розвивати міжнародне співробітництво для вирішення проблем щодо протидії національній та транснаціональній корупції з урахуванням змін, що відбуваються на світовому рівні, враховуючи високий ступінь криміналізації зовнішньоекономічної діяльності в цілому.

Вважаємо доцільно зауважити, що метою розслідування випадків корупції у державній службі має бути не тільки покарання учасників злочину, але й розшук і повернення державі незаконно привласнених активів.

Очевидно, щоб досягти двоєдину мету – максимально протидіяти та ефективно мінімізувати корупцію, можливо лише поєднавши спільні зусилля держави і суспільства. В реаліях сьогодення Президентом України заявлено про оновлення, очищення і перезавантаження владних структур, а також про наявність політичної волі для цього. Тому дуже важливо скористатися цим «вікном можливостей» і робити спільні кроки у напрямку протидії корупції.

Висновки до Розділу 3

Таким чином, встановлено, що відсутність результатів системної боротьби з корупцією, призводить до зневіри українського суспільства, зменшення інвестиційної привабливості та бажання європейських організацій співпрацювати з Україною на різних рівнях.

Очевидно, що корупція, як соціальне явище, притаманна будь-якому суспільству, будь-якій державі, жодна країна у світі сьогодні не може оголосити себе вільною від корупції. Однак окремим державам світу все ж таки вдається результативно боротися з проявами корупції.

На підставі аналізу сучасних проблем антикорупційної політики України та зарубіжного досвіду щодо реалізації дієвих механізмів антикорупційного спрямування можна дійти висновку, що для успішного запобігання й протидії корупції в Україні важливо:

1. імплементувати у національне законодавство міжнародні стандарти у сфері боротьби з корупцією;
2. розробити належну правову базу антикорупційного спрямування та контролювати за ефективним її застосуванням;
3. сформувати антикорупційну громадську правосвідомість та розвивати системи громадського контролю;
4. гарантувати організаційно-управлінське забезпечення антикорупційної діяльності;
5. налагодити системну роботу з міжнародними урядовими і неурядовими організаціями антикорупційного напрямку;
6. застосовувати позитивний досвід зарубіжних держав у боротьбі з корупцією.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження, можна зробити висновки, що корупція є суспільною проблемою, яка на міжнародному рівні визнана актуальною не лише для окремо взятих держав, а й для світової спільноти в цілому. На сьогоднішній день корупція підриває засади демократичного устрою нашої держави, довіру до влади, порушує принципи верховенства права, справедливості й рівності перед законом. Наразі проведена діяльність антикорупційних органів на шляху викорінення корупції з системи державного управління в Україні не принесла очікуваних результатів. Так, на підставі проаналізованих даних соціологічних опитувань, було встановлено, що станом на 2020 рік більша частина українців впевнено стверджує, що корупція процвітає в лавах органів державної служби і більшість опитуваних не один раз стикались з її проявами. В умовах відсутності системної протидії корупції з боку держави та суспільства вона здатна до подальшого поширення в суспільних відносинах та руйнування державного устрою загалом.

Дослідження сутності, форм і видів прояву корупції дозволило отримати найбільш повне уявлення про цей феномен, умови його існування, роль і ступінь поширення в суспільних процесах. В роботі проаналізовані різні позиції вітчизняних авторів щодо тлумачення поняття корупції та запропоновано авторське визначення корупції. Так, корупція розглядається, як цілий процес, в якому обов'язково наявні дві сторони. З одного боку корупція полягає у наданні чи обіцянки надати однією особою певні блага матеріального чи нематеріального характеру іншій особі, яка шляхом незаконного використання свого службового становища чи владних повноважень має вчинити певні дії на користь і в інтересах надавача благ. З іншого боку, корупція висвітлюється як зловживання особою, яка наділена певними владними функціями, своїми повноваженнями та впливом задля отримання неправомірної матеріальної чи нематеріальної користі для себе чи пов'язаних третіх осіб. При цьому і «корумпатор», і «корупціонер»

передбачають одержання вигоди і діють з конкретно визначеною метою, усвідомлюючи протиправність своїх діянь і переслідуючи винятково корисливі мотиви.

Сутність корупції полягає в тому, що вона завдає значну матеріальну та репутаційну шкоду державно-владним органам та насамперед зумовлює їх неефективність. В процесі дослідження було встановлено, що корупції, як соціальному явищу притаманні специфічні ознаки, зокрема масовість, стійкість та системно-структурний характер, який проявляється шляхом виникнення корупційних структур, до складу яких входять різні суб'єкти корупційних правопорушень.

Окресливши основні ознаки корупції, її негативні риси, історичні та сучасні тенденції її розвитку, було досліджено види і форми корупції. Встановлено, що в науковому просторі існують безліч критеріїв класифікації корупції на види, однак найбільш практичним видається поділ корупції за рівнем реалізації корупційних схем. Зокрема, в роботі представлено корупцію чотирьох рівнів:

«Високорівнева корупція», яка характерна для вищих органів державної влади і становить найбільшу небезпеку для держави та суспільства;

Корупція обласного рівня. На цьому рівні спостерігаються вже менші можливості для державних службовців використовувати державну власність в особистих цілях. Однак численна кількість чиновників в апаратах структурних підрозділів органів державної влади підвищує корупційні ризики;

«Низова» корупція, яка поширюється на місцевому рівні і проявляється в процесі безпосереднього надання громадянам певних адміністративних послуг(здійснення реєстраційного обліку, отримання довідки, дозвільних документів, тощо);

Корупція «від злиднів», яка є відносно безпечною, оскільки здійснюється не на постійній основі, лише за умови крайньої потреби несуттєвого покращення матеріального стану чиновника.

Ще одним важливим напрямком антикорупційного дослідження було вивчення та аналіз основних форм прояву корупції. Визначено, що станом на теперішній час існує чимало форм реалізації корупційних діянь. При цьому найбільш поширеними формами корупції вважаються: хабарництво, шахрайство, розкрадання, розтрата державної власності, вимагання, «кумівство», проведення нечесної підприємницької діяльності, зловживання владою, впливом або службовим становищем та інші форми. В реаліях сьогодення однією з найнебезпечніших форм корупції є саме лобізм, який полягає в наданні на законодавчому рівні необґрунтованих переваг окремим бізнес-групам. Класифікація проаналізованих в роботі форм і видів корупції створює теоретичну основу для застосування профілактичних заходів вже на ранніх стадіях корупційної поведінки.

Оскільки ефективність боротьби з корупцією в значній мірі залежить від того, наскільки різнопланово і комплексно аналізується ця проблема, тому було з'ясовано ряд причин виникнення та поширення корупції. Головними причинами корупції в системі органів державної влади було визначено: зрощування державного апарату з підприємницькими і комерційними структурами, формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля; схвальне ставлення громадськості до існування корупції та сприяння її розвитку; складність урядової структури бюрократичних процедур та інші.

Задля уникнення корупційних ризиків необхідно забезпечити чіткі, науково виважені політичні, правові та організаційно-практичні механізми попередження та подолання корупції. Такі механізми мають включати відповідні методи формування та заходи реалізації антикорупційної політики. Дієву антикорупційну стратегію слід вибудовувати на основі

такого комплексу методів: суспільного усвідомлення, попередження та невідворотного покарання.

Основними заходами запобігання та протидії корупції можуть стати:

1. подолання існуючих суперечностей у чинному антикорупційному законодавстві та розробка Національних стратегій антикорупційного спрямування;
2. продовження реформування державних інститутів та політичної системи у напрямі утвердження демократії та європейських цінностей;
3. проведення дієвої реалізації судової реформи та реформування інститутів правоохоронного сектору з метою забезпечення їхньої готовності до виконання завдань протидії корупції;
4. запровадження антикорупційної освіти та інформованості населення;
5. відокремлення влади без бізнесу та інші.

Корупцію породжує велика кількість дозвільних процедур, заборон, відсутність механізму і правових підстав захисту інтересів громадян.

На підставі висновків соціологічних опитувань було встановлено, що найбільш корумпованою є діяльність органів виконавчої і судової влади, яка безпосередньо пов'язана з розпорядженням фінансовими і матеріальними ресурсами, вирішенням життєво важливих питань.

В процесі дослідження шляхів реалізації антикорупційної політики було визначено, що в Україні у сфері запобігання та протидії корупції створена вагома нормативно-правова база. Однак в умовах сьогодення, для досягнення значних успіхів в антикорупційній політиці українське законодавство потребує ефективного вдосконалення, зокрема у розширенні контрольної діяльності спеціальних суб'єктів, які забезпечують реалізацію антикорупційних заходів. У зв'язку з цим, нагальним є прийняття нормативно-правових актів щодо запобігання конфлікту інтересів, контролю за декларуванням доходів і їх витрачанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

До того ж закріплення законодавчих гарантій відокремлення політичних і адміністративних функцій в системі органів державної влади, реальне розмежування суспільних, державних та комерційних (приватних) інтересів бізнесу і влади мають стати запорукою дієвої антикорупційної політики.

Під час проведення дослідження було визначено, що важливим чинником в процесі здійснення антикорупційної політики є результативна діяльність антикорупційних органів у напрямку боротьби з численними проявами корупції. І хоча в Україні і створені антикорупційні органи, однак, на жаль, діяльність цих державних інституцій неефективна. Безрезультативність та нескоординованість дій спеціалізованих органів антикорупційного спрямування викликають обурення зі сторони громадськості, що в свою чергу формує негативне ставлення громадян до таких новостворених інституцій і ставить під загрозу успішність здійснення державної антикорупційної політики.

В процесі проведеного дослідження було передбачено, що діяльність інститутів громадянського суспільства та їх мобілізація щодо запобігання корупції дозволяє перетворити державну антикорупційну політику на вагомий інструмент сучасного реформування в Україні.

Визначено, що участь громадськості в процесі реалізації антикорупційної діяльності має відбуватись за допомогою комплексного застосування попереджувальних, просвітницьких, викривальницьких та контролюючих заходів. В цьому напрямку суттєве значення має активізація діяльності громадських організацій. Адже громадські організації сприяють прозорості функціонування владних структур, публічному висвітленню фактів корупційних правопорушень та притягненню корупціонерів до юридичної відповідальності. На наш погляд ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є безумовною передумовою розвитку демократії.

Особлива увагу в роботі приділена сучасним проблемам розвитку антикорупційної політики в Україні. Так було з'ясовано, що основними перешкодами на шляху реалізації заходів антикорупційного спрямування є відсутність політичної волі органів публічної влади, наявність військово-політичного конфлікту на теренах України, корумпований стан системи правосуддя та відсутність чіткої антикорупційної стратегії.

Тому, проведений аналіз міжнародних стандартів у сфері протидії корупції та дослідження позитивного досвіду іноземних держав щодо реалізації заходів антикорупційного спрямування дозволяє сформулювати уявлення про основи прогресивної національної антикорупційної програми, розвиток якої сьогодні вкрай необхідний Україні:

сильна політична воля органів державної влади до боротьби з корупцією і вироблена на її основі єдина державна антикорупційна стратегія, яка б поєднувала комплекс заходів управлінського, правового, економічного, політичного і соціального характеру;

організований соціальний контроль з боку громадянського суспільства за всією системою державного адміністрування і забезпечення своєчасного та ефективного проведення кримінального розслідування фактів корупції;

незалежність здійснення правосуддя;

забезпечення відкритості та прозорості діяльності державних органів;

формування активної громадської позиції та підвищення правової культури громадян.

На підставі проведеного дослідження було запропоновано авторське бачення нової системи антикорупційних заходів, яка має включати здійснення таких кроків:

1) Завершення адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу та законодавче закріплення необхідності проведення поліграфічного дослідження при проходженні конкурсу на посади державної служби;

- 2) Забезпечення принципу незалежності в роботі антикорупційних органів;
- 3) Наведення порядку у сфері фінансової дисципліни;
- 4) Проведення систематичного моніторингу реалізації заходів антикорупційного спрямування;
- 5) Запровадження використання інноваційних технологій при наданні адміністративних послуг;
- 6) Практична реалізація принципу невідворотного покарання для посадовців, що вчинили корупційний злочин;
- 7) Забезпечення прозорості та інформаційної відкритості влади;
- 8) Підвищення рівня доброчесності публічних службовців;
- 9) Розроблення реальних механізмів захисту викривачів корупції;
- 10) Забезпечення гарантій незалежності для засобів масової інформації та інші.

При цьому, варто пам'ятати, що протидія корупції – це не лише справа держави, це справа всього суспільства. Жодна антикорупційна діяльність держави не буде успішна, якщо під час її реалізації буде відсутня підтримка з боку суспільства. Важливе значення для розв'язання проблеми корупції має формування антикорупційної культури українського суспільства. Адже як влучно зауважив Андрій Шептицький: «Ключ до перетворення України знаходиться в ній самій. Нам важко змінити зовнішні обставини, проте в нашій волі змінити себе».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нормативно-правові акти та законопроекти

- 1.) Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
- 2.) Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізації та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією: Резолюція ООН від 07 верес. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_785#Text.
- 3.) Конвенція ООН проти корупції: ратифікована Законом України від 16 жовт. 2006 р. № 251-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.
- 4.) Міжамериканська конвенція проти корупції від 29 берез. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_089#Text.
- 5.) Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січ. 1999 р. № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
- 6.) Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: ратифікована Законом України від 16 берез. 2005 р. № 2476-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text.
- 7.) Стамбульський план дій з боротьби проти корупції від 21 січ. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-04#Text.
- 8.) Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.
- 9.) Про звернення громадян: Закон України від 02 жовт. 1996 № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
- 10.) Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки : Указ Президента України від 21.10.2011 р. № 1001/2011. Урядовий кур'єр. 2011. 27 жовт. № 199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011#Text>.

11.) Про очищення влади: Закон України від 16 верес. 2014 р. № 1682-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 44. Ст. 2041. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>.

12.) Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 2-3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

13.) Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

14.) Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 рр.: затверджено Законом України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text>.

15.) Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

16.) Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

17.) Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 6. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

18.) Про засади державної антикорупційної політики на 2020 – 2024 роки: проект Закону (zareestrovaniy від 21 верес. 2020 р. № 4135). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007.

2. Монографії, статті, навчальні та практичні посібники

1.) Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

2.) Білинська Л. В. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(1). С. 138–141.

3.) Вибірково-показова боротьба з корупцією нікого не переконує, – єпископ РКЦ Петру Порошенку. *Інтернет-сайт релігійно-інформаційної служби України RISU*. URL: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/60216.

4.) Возний А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]* : матеріали IV Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 45–47. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/pravova-prosvita/osnovi-antikorupciijnogo-zakonodavstva-ukrayini/naukovi-statti-ta-tezi-z-antikorupciijnoi-tematiki/materiali-iv-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferenciyi.pdf>.

5.) Возний В. І. Антикорупційна політика в Україні: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 241 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/14165/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.

6.) Гаращук В. М., Мухатаєв А. О. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія. Харків : Право, 2010. 144 с.

7.) Глава держави закликає Верховну Раду якнайшвидше затвердити Антикорупційну стратегію на 2020-2024 роки. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL:

<https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-zaklikaye-verhovnu-radu-yaknajshvidshe-zatver-64061>.

8.) Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ : Видавництво Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

9.) Дженнетт В. Корупційні ризики останніх реформ у судовій системі України. *Кемонікс Інтернешнл Інк.*. 2017. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/NJ_Judicial_Corruption_Risks_Report_2017_UKR-1.pdf.

10.) Дмитрієв Ю. В. Корупційні ризики у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави. *Вісник «Право знати все про податки і збори»*. 2015. № 14. С. 33–36.

11.) Задорожний С. А. Механізми запобігання і протидії корупції в органах місцевої влади : дис. канд. держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2016. 251 с.

12.) Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби [Текст]. Івано-Франківськ : Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації, 2012. 237 с.

13.) Запобігання та виявлення корупції. URL: <http://kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/zapobigannya-ta-viyavlennya-koruptsiyi.pdf>.

14.) Іванна Яна Кузь, Метью К. Стівенсон. Вищий антикорупційний суд України. Інновації для безстороннього правосуддя. *U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute (U4 Brief 2020:5)*. 2020. URL: <https://www.u4.no/publications/ukraines-high-anti-corruption-court-ukranian>.

15.) Калініна А. Світові антикорупційні інструменти і Україна. *Держзакупівлі*. 2016. № 3. С. 11–16.

- 16.) Кальман О. Г. Місце і значення соціально-правового контролю в системі заходів протидії корупції в Україні. *Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару. Харків : НЮА ім. Ярослава Мудрого, 2003. С. 148–151.
- 17.) Карпенко М. І., Пашковський В. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 54–61.
- 18.) Комісарчук Ю. А., Франчук В. І. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження. Львів, 2011. 220 с.
- 19.) Констенко О. Б., Кухарук А. В. Імплементація європейських стандартів запобігання та боротьби з корупцією в національне законодавство : навч.-метод. матеріали / за ред. Т. А. Саченко. Київ : НАДУ, 2013. 60 с.
- 20.) Концепція реформування системи запобігання корупції в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_47773.
- 21.) Коррупция: природа, проявления, противодействие : монография / отв. ред. Т. Я. Хабриева. Москва : ИД «Юриспруденция», 2012. 688 с.
- 22.) Коруля І. В. Зарубіжний досвід у сфері протидії корупції та можливість його використання в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 170–173.
- 23.) Косякін І. А. Канцлер юстиції в Фінляндії. Студенти в правовій науці : матеріали науч. студ. конф. (Воронеж, 9-14 квітня 2007 року): зб. науч. праць. Воронеж : Изд-во Воронеж. держ. унту, 2007. Вип. 7. С. 43–46.
- 24.) Лалаян К. Д. Зарубежный опыт противодействия коррупции. *Налоговая политика и практика*. 2011. № 7(103). С. 40–44.
- 25.) Лаф Д., Дубровський В. Чи ефективні антикорупційні реформи в Україні? *Королівський інститут міжнародних відносин*. Лондон, 2018. 48 с. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2019-03-05-AntiCorruptionUkrainian.pdf>.

26.) Луценко О. Є. Суб'єкти, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції». *Право та інновації*. 2017. № 2. С. 63–68. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Lutsenko18.pdf>.

27.) Марченко В. Ю. Антикорупційна політика в Україні: поняття, зміст та етапи формування. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 121–124. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/30.pdf>.

28.) Михайленко Д. Г. Проблеми формування та реалізації політичної волі протидіяти корупції в Україні. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф.крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 207–238.

29.) Михайленко О. М. Стан та особливості організаційно-правової інфраструктури запобігання корупції в Україні. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1 (35). С. 111–117.

30.) Молдова Е. С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mesmia.pdf>.

31.) Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький; Акад. прокуратури України. Київ: КНТ, 2008. 363 с.

32.) Новак А. М. Феномен корупції в системі публічного управління: сучасний зміст та методологічні засади дослідження. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. вип. 1(19). 12 с.

33.) Опак. К. М. До питання протидії корупції в судовій системі України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн.* Київ : Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблеми боротьби з організ. злочинністю, 2013. № 3 (31). Спец. вип. С. 137–143.

- 34.) Побережний В. В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. № 2. 7 с.
- 35.) Про нас. *Офіційний інтернет-сайт організації Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/about/>.
- 36.) Про Центр протидії корупції. URL: <https://antac.org.ua/>.
- 37.) Роуз-Екерман Сьюзен. Корупція та урядування. Причини, наслідки та зміни / пер. з англійської С. Кокізюк, Р. Ткачук. Київ : «К.І.С.», 2004. 296 с.
- 38.) Савчин Н. М. Боротьба з корупційними проявами в органах судової влади України (з урахуванням міжнародного досвіду). *Правова держава*. 2017. № 28. С. 31–38.
- 39.) Сенін Р. І. Корупція як соціально-правова категорія оцінки рівня забезпечення правопорядку в державі. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. – 2012. Випуск 18. С. 131–132.
- 40.) Серьогін С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством : монографія. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. 456 с.
- 41.) Серьогін С. М. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/4/01.pdf>.
- 42.) Сінчук О. Конвенція ООН проти корупції: правовий базис запобігання та протидії корупції в Україні. *Юстініан: юридичний журнал*. 2009. № 11. С. 15–21.
- 43.) Скулиш Є. Державне бюро розслідувань як спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції. *Право України*. 2015. № 12. С. 30–35.
- 44.) Соловійов В. Корупція в галузі охорони здоров'я України: сучасний стан та шляхи протидії. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 307–314. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2010_2_30.

45.) Соловійов В. Корупція в державному управлінні як феномен глобалізованого світу. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 4. С. 29–35.

46.) Соловійов В., Береза О. Сучасний стан та особливості корупційних проявів у правоохоронних органах України. *Науковий вісник Національної академії державного управління*. 2012. № 14. С. 90–97. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-3-14.pdf>.

47.) Соціально-психологічні аспекти виявлення і попередження корупції та інших правопорушень серед працівників міліції: монографія / за заг. ред. В. О. Криволапчук. Вінниця : ВНТУ, 2009. 134 с.

48.) Сташис В. Проблеми боротьби з організованою злочинністю і корупцією в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2001. Вип. 2. С. 163–168.

49.) Тарасенко Н. Боротьба з корупцією в Україні: успіхи, проблеми, перспективи. *Україна: події, факти, коментарі*. 2015. № 19. С. 27–40. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr19.pdf>.

50.) Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення. Одеса, 2000. 177 с.

51.) Тищенко Ю. А. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» / Ю. Тищенко, С. Горобчишина; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ : Агентство «Україна», 2010. 76 с.

52.) Тіньков А. Політична корупція в системі державного управління: українські реалії. *Вісник Національної академії державного управління*. 2010. № 32 (1). С. 227–234. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-1-32.pdf>.

53.) Трепак В. М. Особливості дефініції поняття «Корупція». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 181–196.

54.) Трепак В. М. Система заходів антикорупційної діяльності у розвинутих країнах світу. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 193–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_27.

55.) Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія / О. І. Пархоменко-Куцевіл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. 308 с.

56.) Хто в Україні очолює антикорупційний рух ? Перелік найбільших антикорупційних проєктів. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/khto-v-ukraini-ocholiue-antykoriuptsiinyi-rukhn-perelik-naibilshykh-antykoriuptsiinykh-proektiv>.

57.) Якимова С.В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Науковий вісник ЛДУВС*, 2010. № 3. С. 292–301.

58.) Які є форми і види корупції ? URL: <https://buhgalter.com.ua/news/zapobigannya-ta-protydiya-koriuptsii/yaki-ye-formi-ta-vidi-koriuptsiyi/>.

59.) Яковенко С. Б. Сутність корупції та її класифікація. *Серія: Державне управління*. 2017. № 1. С. 109–114.

60.) Ясамін М. АРМА з початку року отримало майже 25 млн грн від реалізації арештованих активів. *Інформаційне агентство «Українські Національні Новини»*. 2019. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1778184-arma-z-pochatku-roku-otrimalo-mayzhe-25-mln-grn-vid-realizatsiyi-areshtovanikh-aktiviv>.

3. Результати проведених соціологічних досліджень

1.) Independent Commission Against Corruption (ICAC). URL: <http://www.icac.nsw.gov.au/about-theicac/overview>.

2.) Барометр світової корупції 2016: українці дорослішають і вчаться розраховувати лише на себе. URL: <https://ti-ukraine.org/news/barometr-svitovoi-koriuptsii-ukraintsi-doroslishaiut-i-vchatsia-rozrakhovuvaty-lyshe-na-sebe/>.

3.) Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2019 рік. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/Zvit-NAZK-za-2019-rik-15.04.2020.pdf>.

4.) Звіт про діяльність Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів за 2019 рік. *Агентство з розшуку та менеджменту активів*. URL: <https://arma.gov.ua/files/general/2020/04/15/20200415095821-97.pdf>.

5.) Індекс Корупції CPI-2019. *Офіційний інтернет-сайт організації Transparency International Ukraine*. 23.01.2020. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019/>.

6.) Кожна третя українка/ець готові долучитися до організованої протидії корупції. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 2018. URL: <https://dif.org.ua/article/kozhna-tretya-ukrainkaets-gotovi-doluchitisya-do-organizovanoi-protidii-koruptsii>.

7.) Сприйняття корупції в Україні: презентація дослідження. *Український кризовий медіа-центр*. 2019. URL: <https://uacrisis.org/uk/2658-2>.